

EGGO

MAANDBLAD VAN DE
HUMANISTISCHE
GEESTELIJKE
VERZORGING VOOR
MILITAIREN
DECEMBER 1980

WAPENS

WILLY
CHAPMAN

EGO

MAANDBLAD VAN DE
HUMANISTISCHE GEESTELIJKE
VERZORGING VOOR MILITAIREN.

nr. 12 - december 1980
19e jaargang

Abonnementsprijs f 12,- per jaar, te
storten op postgirorekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische
Geestelijke Verzorging te
Driebergen.
Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Joos Sinke (voorzitter),
Frank Spoelstra (sekr./eindred.),
Rob Buitenweg, Wim Heij,
Hans Schonk, Joost de Vries.

Adres red. en admin.:

Bureau hoofdraadsman
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen. Tel. 03438-2878.

Vaste medewerkers:

Seine van de Belt, Karel Bloema,
Bert Brounts, Anton Constandse,
Sietse van der Hoek, Erik van der
Hoeven, Jan Kooijman, Willy
Lohmann, Frits Maas, Leo van
Opzeeland, Rien Robijns, Jan Stoof,
Jeroen de Valk, Frans Wermer, Hans
van Wissen, Dick Zaal.

Vormgeving:

Joop van Rossum/Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht
Gedrukt op kringlooppapier

Inhoud

Ten geleide	2
Afscheid en verandering	3
Het VVBK en de minister	4/5
Een eigen mening binnen le- ger en politie / Vaste prik	6/7
Gewetensbezwaarden en de betekenis van humanistische solidariteit	8/9
Het Noorden des lands	10/11
De grafiek van Theo	12/14
van Hoytema	15
Stefan Verwey	16/17
Oorlog en vredesverwachtingen	18/19
Raadslieden op de barrica- den?	20/21
Alkoholproblemen en hulp daarbij	22
Boeken/bladen/brochures	23
EGO-puzzle	

Ten geleide

Uit de pas...

is de titel van het jaarboekje 1980, waarvan de voorplaat hierboven is afgedrukt. Elk jaar geeft het Bureau Hoofdraadsman een jaarboekje uit, dat tegelijk met het decembernummer van EGO wordt toegezonden aan al diegenen die ook EGO ontvangen. Mocht je dit boekje per ongeluk niet hebben gekregen, neem dan even contact op met het Bureau Hoofdraadsman, Hoofdstraat 84 in Driebergen, tel. 03438 - 12878.

Gewetensbezwaarden

Wanneer je de brief van minister De Geus mag geloven, zou je denken dat hij de gewetensbezwaarden ten aanzien van de kernbewapening liefst zo spoedig mogelijk weer in de pas wenst of anders maar buiten de krijgsmacht. Gezien het fundamentele belang van deze kwestie voor elke mens in de krijgsmacht, heeft EGO in dit decembernummer een kwart van zijn ruimte ervoor ingeruimd; lees de drie artikelen op pag. 4 tot en met 9. En misschien kan ook de minister met Kerstmis nog eens bedenken, van welk levensbelang voor een samenleving soms die mensen zijn, die weleens uit de pas gaan!

Nieuw Coornherthuis een feit!

In het vorige nummer zeiden we er op deze plaats al iets van, nu is er zekerheid: op 31 oktober jl. heeft het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond besloten tot de aankoop van een pand in Zeist, dat bestemd is als nieuw vormingscentrum voor militairen. Inmiddels is een aannemer begonnen met de voorbereidingen voor de noodzakelijke verbouw van dit (deels door brand verwoeste) gebouw. Medio 1981 is de verhuizing gepland. EGO komt er nog wel op terug.

Frank Spoelstra

EGO: waakvlam

Afscheid en verandering

Het valt soms moeilijk om afscheid te nemen van collega's, zeker als het collega's zijn, waarmee binnen de dienst humanistische geestelijke verzorging een sterke band is gegroeid. Toch moest de dienst in de afgelopen tijd tegen een aantal medewerkers vaarwel zeggen.

Zo namen we op 22 september afscheid van mevrouw **Ine Heins**, die na een lange ambtelijke loopbaan bij defensie, tien jaar geleden in dienst was getreden als secretaresse bij het bureau raadsman in Den Haag en later in Schaarsbergen. Ondanks een in de laatste jaren wankelende gezondheid, heeft zij haar uiterste best gedaan om de raadslieden ter plaatse administratief te ondersteunen. We zijn haar daarvoor erg dankbaar en wensen Ine nog veel goeds toe! Blij zijn we met de opvulling van de secretarisplaats in Schaarsbergen (per 1 oktober jl.) door **Gerard van de Eschert**, die ook al vele jaren bij defensie werkzaam is geweest. Hij zal daar voorlopig nog zonder raadsman zijn werk moeten doen, maar intussen zijn we goed op gang om de raadsman-vacature Schaarsbergen binnenkort vervuld te krijgen.

Deze vacature-raadsman Schaarsbergen ontstond doordat de raadsman **Rob Buitenweg** onze dienst per 1 december heeft verlaten. We constateren dat vertrek met grote spijt. We kunnen terugblikken op zes jaar raadsmanschap, waarin Rob niet alleen veel voor talloze dienstplichtigen, maar ook voor onze dienst heeft betekend. Want Rob was één van diegenen die ons, als collega's steeds

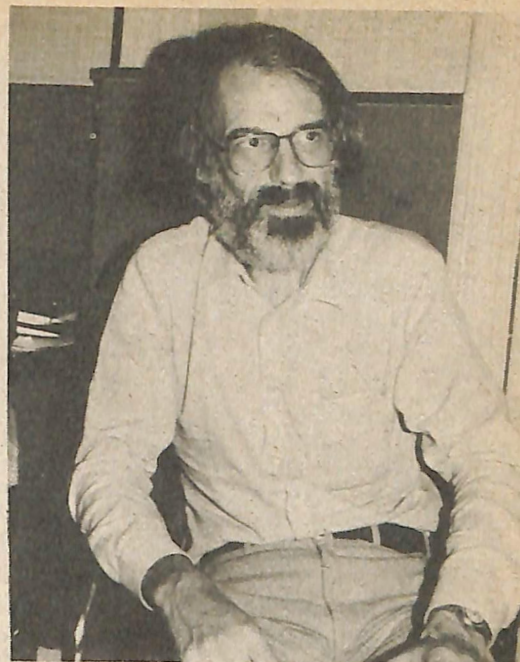

Rob Buitenweg

de vraag bleef stellen waar de grenzen lagen van ons werk. Hij was het vooral ook die ons bewust hield van de spanning tussen mens en structuur, van de gevaren van de steeds gevaarlijker wordende geweldsmiddelen van de krijgsmacht. Hij bleef trouwens niet staan bij het stellen van vragen, maar gaf ook vorm aan zijn eigen verontrusting. Zo droeg hij bij aan de discussies en het rapport „Dienen we de vrede?” van de werkgroep GV-Vredesvraagstukken. En hij had een groot aandeel in de totstandkoming van de recente Verklaring van het Humanistisch Verbond, waarin gebruik en bezit van kernwapens worden afgewezen. Ook zat hij in de redactie van EGO en schreef daarin vele artikelen. Inmiddels is Rob gestart als stafdocent humanistiek en grondslagen van het geestelijk werk aan het Humanistisch Opleidings Instituut te Culemborg. Wij verliezen hem dus zeker niet uit het oog en hopen ook vanuit die hoek van zijn kwaliteiten te blijven profiteren.

Gelijk met Rob namen we per 1 december ook afscheid van **Arjen Struyk**, sedert ruim 17 jaar vormingswerker en adj. directeur van het humanistisch vormingscentrum voor militairen, het Coornherthuis. Het is nog bijna onvoorstelbaar dat we niet meer kunnen terugvallen op de vaste factor, die Arjen al die jaren op het Coornherthuis is geweest. Het aantal militairen dat hem als vormingswerker heeft meegemaakt moet in de tienduizenden lopen! En wat betekent dat? Dat Arjen op zijn eigen menselijke en (uitwendig!) rustige manier vele jonge mensen over zichzelf en over hun (militaire) situatie aan het denken heeft gezet. En dat hij aan de zo broodnodige processen van bezinning en heroriëntatie bij mensen een grote bijdrage heeft geleverd.

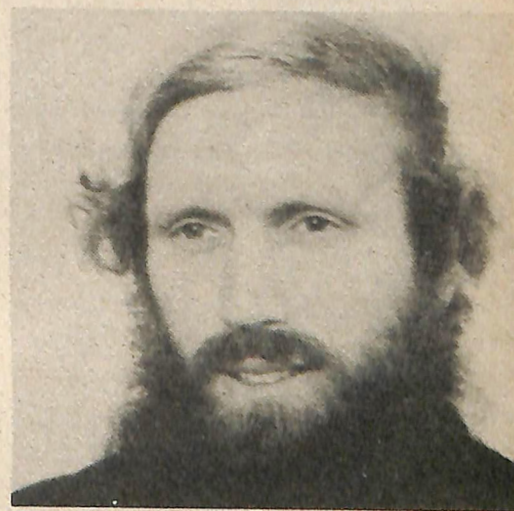
Nu Arjen is vertrokken en voorlopig de ruimte heeft genomen om aan zichzelf en zijn eigen vragen beter toe te komen, valt er een leegte. Een leegte die bestaat uit het gemis aan een kundig en bewogen vormingswerker; aan een denker, die jarenlang de „ideoloog” van de dienst is geweest; aan een steunpunt voor collega's, waaronder ikzelf, die steeds op zijn hulp of advies konden rekenen, als een humanist die werkelijk een humanist wilde zijn. Ook Arjen was een redacteur van EGO, die mede en in niet geringe

Arjen Struyk

mate aan dit maandblad richting gaf. En hier geldt al evenzeer: uit 't oog (nou?) is zeker niet uit 't hart!

Inmiddels is Arjen op het Coornherthuis als vormingswerker opgevolgd door **Jacques van de Brink**, terwijl ook **Jan den Boer** zojuist is gestart vooruitlopend op het vertrek van vormingswerker **Joost de Vries**, die per 1 februari a.s. raadsman zal worden in het rayon Apeldoorn.

Wim Heij

Afscheid en verandering: ze werden hierboven al zichtbaar in enkele wisselingen van de wacht. Ze hebben ook, zoals al bleek, directe gevolgen voor de redactie van EGO. Daar is intussen Arjen Struyk opgevolgd door Joost de Vries, die al enkele maanden in de redactie meedraait. Daar zal ook binnenkort worden voorzien in de open plaats, ontstaan door het vertrek van Rob Buitenweg. En tot slot zal per 1 januari a.s. nog een andere verandering plaats vinden: ook ik zal dan de redactie verlaten, waarbij ik het voorzitterschap na drie en een half jaar overgeef aan **Wim Hey**, actief lid van het eerste uur. In vol vertrouwen op een goede voortzetting, graag gedaan Wim!

Joos Sinke
(hoofdredacteur)

Het VVBK en de minister

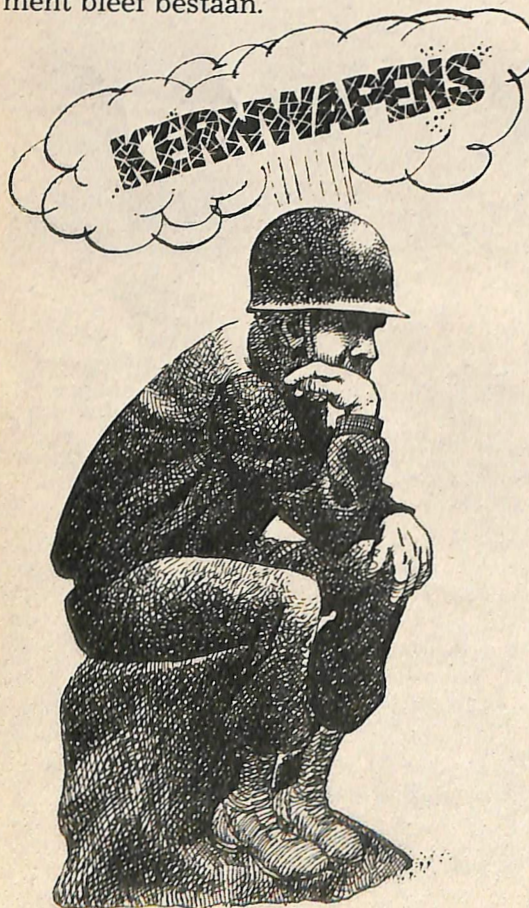
In het februari- en het maartnummer van dit jaar werd in EGO geschreven over de groeiende verontrusting onder respectievelijk dienstplichtige en beroepsmilitairen over de ontwikkelingen op het gebied van de kernbewapening. Uiteraard was hieraan niet vreemd het toenemend verzet, dat in de samenleving te horen was: die geluiden houden niet halt voor de kazernepoort. De afkeer van een mogelijk in te voeren neutronenbom, de IKV-strijd tegen de kernwapens en de discussies rond de plaatsing van kruisraketten in Nederland met de daaraan verbonden gevaren waren hiervan de belangrijkste oorzaken.

Ruim dertig jaar lang was er een betrekkelijke rust rond de kernwapens: men dacht in termen van afschrikking en overwicht en derhalve geen gebruik. Nu echter komt een werkelijke inzet in het militair strategische denken voor en krijgen de afschuwelijke gevolgen daarvan realiteitswaarde. De toenemende nuclearisering van de Nederlandse krijgsmacht brengt het probleem steeds dichterbij steeds meer militairen.

Isolement

Tot voor kort stonden beroepsmilitairen, die met dit probleem van de kernbewapening in gewetensnood kwamen of dreigden te komen, zeer geïsoleerd. Ze konden er in hun omgeving niet of nauwelijks over praten. Een eerste doorbraak was een discussie in het blad „Carré” van de Nederlandse officiersvereniging, waarin enkelingen hun bezwaren kenbaar durfden maken, echter niet zonder een lawine van tegenreacties los te maken.

Het persoonlijk contact tussen de verontrusten ontbrak en het isolement bleef bestaan.

Hierin is nu verandering ontstaan. Gelukkig kunnen militairen met hun problemen in een vertrouwelijk gesprek bij geestelijk verzorgers terecht. Door een aantal onderlinge kontakten binnen de geestelijke verzorging werd duidelijk, dat over het hele land verspreid een groeiende groep militairen met deze problemen worstelde. De behoefte om kollega's te ontmoeten, die hier eveneens mee bezig waren kwam daarbij aan het licht. Zo ontstond het plan om via de geestelijke verzorging deze mensen bij elkaar te brengen.

Ontmoeting

Op 1 maart van dit jaar was het zover. In Ede ontmoetten elkaar een twintigtal officieren en onderofficieren samen met de legerpredikant Fokkens en ondergetekende. In eerste aanleg was er geen andere bedoeling dan de mensen met elkaar in gesprek te brengen en verder maar kijken wat er van komt. Het was een bijna emotioneel en zeer bemoedigend gebeuren. In een ronde van zich aan elkaar voorstellen vertelde een ieder over zijn loopbaan en hoe en waarom hij problemen met de kernbewapening had gekregen. Heel snel werd duidelijk, dat men hier gezamenlijk mee aan de slag wilde en men het niet bij een eenmalige gebeurtenis wilde laten.

In een volgende bijeenkomst werd een bestuur(tje) samengesteld, onder voorzitterschap van de luitenant-kolonel der genie J. H. A. Mohr, en werd een aanvang gemaakt met het aangeven van een aantal doelstellingen. Aangezien echter was gebleken, dat de konsekwenties die men aan zijn bezwaren verbond niet voor allen gelijk waren, was het nodig vast te stellen wat men met elkaar ge-

meen had. Dit is dat zij allen ernstig verontrust zijn over de ontwikkeling van de (kern)bewapening en dat zij menen dan wel vrezen, dat de grenzen van het aanvaardbare reeds zijn dan wel zullen worden overschreden.

Het VVBK

De groep noemt zich het Vredes- en Veiligheidsberaad Krijgsmacht en de doelstellingen kunnen als volgt worden samengevat:

- een platform te vormen, waarop militair- en burgerpersoneel van Defensie met dergelijke bezwaren elkaar kan ontmoeten en hierover in gesprek komen;
- de minister informeren over de standpunten en met hem in gesprek komen over de positie van dit personeel;
- kontakten leggen met politieke partijen, belangenverenigingen voor militairen, levensbeschouwelijke organisaties e.d.;
- zo mogelijk helpen mee alternatieven te ontwikkelen om tot een ander vredes- en veiligheidsbeleid te komen.

In september werd besloten zich naar buiten bekend te maken en als eerste werd de minister van het bestaan van het beraad op de hoogte gesteld.

De brief van De Geus

Een van de eerste problemen waarmee de nieuwe minister van Defensie werd gekonfronteerd was de kwestie van de kernwapen-bezwaarden. Op zijn eerste perskonferentie werd al getracht hem hierover een uitspraak te ontlokken en verder was van belang een verzoek van de Nederlandse Officiers Vereniging (NOV) aan de minister om een standpunt hierover kenbaar te maken.

De minister voldeed hieraan op een wijze zoals militairen het graag zien: bondig en stellig - althans zo verklaarde hij later. Middels een brief aan de bevelhebbers van de krijgsmachtdelen zegt de

Aan
de Minister van Defensie
de heer drs. P. B. R. de Geus
Postbus 2070
2500 NS 's-GRAVENHAGE

Utrecht, 21 oktober 1980.

Mijnheer de Minister,

Met belangstelling namen wij kennis van uw brief over gewetensbezwaarden inzake kernbewapening in de krijgsmacht en uw toelichting daarop in het NOS-journaal van 16 oktober jl.

Het is ons opgevallen dat u in deze ethisch geladen aangelegenheid geen advies heeft ingewonnen bij de kerken en ons, instellingen die enige deskundigheid op dit gebied ontwikkeld hebben. Zo is het bijvoorbeeld niet verstandig alle soorten gewetensbezwaarden inzake de kernbewapening over één kam te scheren en is het eveneens bijvoorbeeld mogelijk als krijgsmacht op ieders inzet te kunnen rekenen en tegelijkertijd een bepaald type gewetensbezwaarden in de krijgsmacht te kunnen handhaven. Wat ons echter het meest is opgevallen is dat u in het NOS-journaal heeft verklaard dat ook de geestelijk verzorgers in de strijdkrachten zich uw brief moeten „aantrekken”.

Het is u ongetwijfeld bekend dat de inhoud van de geestelijke verzorging (gegeven de scheiding van kerk en staat) niet wordt bepaald door u maar door de zogenoemde zendende geestelijke genootschappen.

Daarom zouden wij graag een nadere toelichting van u ontvangen omtrent hetgeen u met uw opmerking bedoeld heeft.

Mocht een gesprek daartoe de beste weg zijn dan zijn wij graag tot het voeren daarvan bereid. In ieder geval lijkt het in uw en ons belang (en dat van de kerken) dat de ontstane onduidelijkheid zo spoedig mogelijk wordt weggewomen.

Hopelijk stelt u het op prijs dat wij vanuit onze eigen verantwoordelijkheid een bijdrage willen leveren aan de noodzakelijke duidelijkheid inzake ethische vraagstukken rond de krijgsmacht.

Met de meeste hoogachting,

drs. R. A. P. Tielman,
algemeen voorzitter.

minister tegen het personeel: als je problemen hebt kun je gaan. Dienstplichtigen kunnen een beroep doen op de wet gewetensbezwaren en beroepsmilitairen staat de weg van het ontslag open (vrijwillig en zonodig gedwongen). Alhoewel de minister later heeft getracht de zaak wat te nuanceren: het effect was duidelijk zoals hiervoor aangegeven. Zowel in als buiten de krijgsmacht ontstond de nodige beroering. Wat veel militairen en met name VVBK'ers heeft getroffen is het volgende:

- door te spreken over „twee soorten personeel” en het een aantal malen gebruiken van de woorden „loyaal en betrouwbaar” schept de minister een oneigenlijke tegenstelling tussen militaire personeelsleden;
- de minister gaat voorbij aan de processen van doordenking, die nodig zijn om mensen tot eigen standpuntbepaling te laten komen;
- de minister wenst (voorlopig) geen onderzoek in te stellen naar de ernst van deze problematiek onder het personeel.

Contactpersonen VREDES- EN VEILIGHEIDSBERAAD KRIJGSMACHT

Voorzitter	J. H. A. Mohr	Lohengrinstraat 44 25 55 WR Den Haag	070-688653
Secretaris	J. M. M. Heesbeen	Jasmijnstraat 12 52 46 AA Rosmalen	073-139540
	T. van Erp	Mozartlaan 28 52 51 HK Vlijmen	04108-3584
Penningmeester	J. van de Wetering	De Knip 44 47 61 GW Zevenbergen	01680-23208
	A. A. Andriese	Heerdijk 3 56 88 NW Oirschot	04997-1902
Contactpersoon regio Brabant	W. Fokkens	Diepenbrocklaan 1 67 11 GK Ede	08380-16197
Contactpersoon regio Veluwe-zuid	P. F. W. de Jager	Min. v.d. Brinklaan 18 92 51 JG Bergum	05116-4047
Contactpersoon regio Noord	J. Koster	Klokbekerweg 19 80 81 LH Elburg	05250-1071
Contactpersoon regio Veluwe-noord	M. J. F. Stelling	Vivaldihof 14 24 02 VG Alphen a/d Rijn	01720-21937
Contactpersoon regio West	H. Bos	Van Eeghenlaan 19 38 81 MD Putten	03418-3213
Geest. verzorger	H. Brautigam	Dina Appeldoorn 11 ⁿ Amsterdam	020-713635
Raadsman			
Geest. verzorger			
Aalmoezenier			

Hoe nu verder?

De geestelijke verzorging deelt in hoge mate de verontrusting, die door de brief van de minister is ontstaan. Niet zozeer omdat de minister heeft gezegd, dat de g.v. zich ook kon aantrekken wat hij had gezegd; hij gaat daarbij eenvoudig voorbij aan het feit, dat niet hij inhoudelijk verantwoordelijk is voor het werk van de g.v., maar de zendende instanties (kerken en Humanistisch Verbond). Nee, veel meer omdat de minister met zijn brief niets heeft opgelost. Integendeel: de druk op de ketel is vergroot – de spanning onder het personeel neemt slechts toe!

Met de botte bijl mensen het spreken beletten is het voeren van een achterhoedegevecht; immers het denken kan niet worden tegengegaan. De maatschappelijke discussie wordt te indringend (zie wat in kerken, Humanistisch Verbond en politieke partijen gebeurt), dan dat ze nog langer buiten de krijgsmacht kan worden gehouden.

Belangrijke taken voor het V.V.B.K. (waaraan de minister een gesprek heeft toegezegd) en de g.v. zullen naar onze mening zijn:

- de minister nog eens te wijzen op de maatschappelijke ontwikkelingen;
 - hem te vragen de discussie en de meningsvorming hierover in de krijgsmacht niet tegen te gaan, maar te bevorderen;
 - te bevorderen dat een – niet bij voorbaat bedreigend – onderzoek wordt ingesteld onder het personeel naar opvattingen en houdingen t.a.v. het kernwapenvraagstuk;
 - de minister te vragen pas aan de hand van de resultaten van een dergelijk onderzoek – in breed overleg – te komen tot uitspraken over de inzetbaarheid van het personeel.
- Personeelsbeleid dient in te spelen op veranderde omstandigheden en opvattingen en niet omgekeerd.

Henk Bos
(raadsman)

dienst: gewetenszaak

Een eigen mening binnen leger en politie

Atoompacifisme in het leger en bezwaar tegen kernenergie ook binnen de Mobiele Eenheid – beide verschijnselen zijn natuurlijk niet toevallig, evenmin als de reacties van minister De Geus en zijn collega De Ruiter toevallig precies hetzelfde zijn. Binnen het leger en de politie zijn de vanzelfsprekendheden van vroeger kennelijk verdwenen, maar op de ministeries niet. In Den Haag gaat men ervan uit dat kernbewapening en kernenergie gebaseerd zijn op democratisch genomen beslissingen, maar binnen de groep die de beslissing moet uitvoeren is het argument van de democratisch genomen beslissing zijn overtuigingskracht aan het verliezen. Daar voelt een aantal zich niet langer uitvoerder zonder meer van beslissingen, maar uitvoerder met een eigen verantwoordelijkheid.

Democratisch genomen beslissingen

Binnen het geldende systeem hebben De Geus en De Ruiter natuurlijk gelijk: een democratische gemeenschap kan het moeilijk hebben dat democratisch genomen beslissingen niet helemaal worden uitgevoerd. De ministers reageren dan ook heel rechtlijnig: weigeraars moeten maar opstappen.

Maar de rechtlijnigheid van de redenering verbergt een aantal gegevens die langzamerhand wel in de discussie moeten worden betrokken. Om te beginnen is het de vraag of de beslissingen wel zo democratisch zijn, of iedereen er echt bij betrokken is geweest en of veel mensen niet veeleer het gevoel hebben met voldongen feiten te maken te hebben in plaats van met genomen beslissingen. De kernbewapening is al heel wat jaren een feit, langer dan het kiesgerechtigd zijn van miljoenen Nederlanders.

Met kernenergie is het net zo. De principiële beslissingen die indertijd genomen werden waren misschien helemaal niet zo principieel, omdat de negatieve kanten pas langzamerhand duidelijk werden. Maar het zijn wel heel verstrekkende beslissingen geweest, zo verstrekkend dat een nieuwe politieke generatie ze slechts als gegevens en niet als eigen wilsbesluiten ervaart.

Daar komt bij dat onderwijs en maatschappelijke vorming nu al zo'n jaar of 15 proberen om het oordeels-

Minister De Geus

vermogen van jonge mensen te verscherpen. Wij hebben met z'n allen ons uiterste best gedaan om het individuele oordeel en het zelfbewustzijn te verhogen.

Protesten van militairen en politiemannen

Aan de protesten van militairen en politiemannen valt af te leiden, dat die pogingen inderdaad enig succes hebben gehad. Het is niet helemaal eerlijk om de bezwaren van medemensen nu alleen maar af te doen met het dringende advies om de loopbaan in leger en politie af te breken. Verder moeten we niet uit het oog verliezen, dat er in ons land langzamerhand zoveel overheidsdienaars zijn gekomen, dat het specifieke karakter van „het overheidsdienaar zijn” bij heel wat mensen niet meer leeft. De ambtenaar als stipte uitvoerder en handhaver van de wet (of van de parlementaire meerderheidsbesluiten) is alleen maar een historisch beeld, daterend uit een periode waarin de scheiding tussen staat/overheid enerzijds en de samenleving met het vrije spel van de maatschappelijke krachten anderzijds nog echt werkelijkheid was.

Dat beeld klopt niet meer met de werkelijkheid van vandaag. Tegenwoordig verdient ongeveer 1 op de 5 Nederlanders zijn brood in dienst van de overheid, zonder dat hij zich

vertegenwoordiger van die overheid voelt. Binnen het onderwijs, het maatschappelijk, sociaal en cultureel werk, de gezondheidszorg, in de vervoers- en communicatiesector en op vele andere gebieden zijn honderdduizenden Nederlanders werkzaam als ambtenaar of semi-ambtenaar.

Veelheid van opvattingen

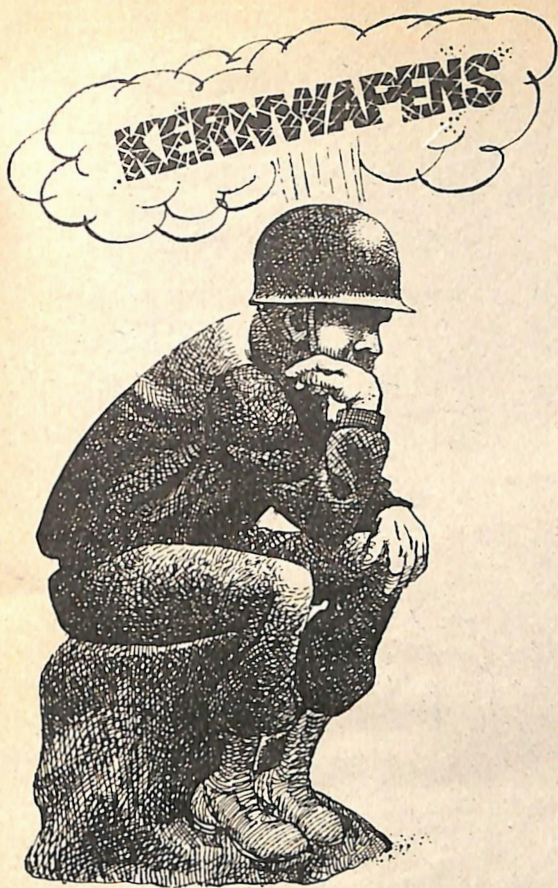
Pluriformiteit van opvattingen is daar algemeen geaccepteerd, waarschijnlijk omdat die pluriformiteit al bestond, nog voordat deze sectoren in de verzorgingsstaat waren opgenomen.

Maar waarom zou nu de ene ambtenaar wel mogen protesteren en de andere niet? Het valt formeel wel vol te houden dat het protest van de ene ambtenaar zich nog net verdraagt met de functie, en het protest van de andere niet, maar voor de overheidsdienaar die niet mag protesteren is dat natuurlijk geen overtuigende redenering. Als pluriformiteit van opvattingen binnen het overheidsapparaat acceptabel is, of oogluikend wordt toegestaan, dan valt niet zo goed meer vol te houden dat pluriformiteit van opvattingen juist bij leger en politie halt moet houden. Defensie en justitie zijn allebei sterk hiërarchisch georganiseerde departementen met weinig ruimte voor meningsverschillen, hetgeen voor een deel natuurlijk samenhangt met de aard van de werkzaamheden. Het ligt voor de hand dat juist de ministers van deze departementen aan de bel trekken, want juist hun departementen kunnen meningsverschillen slecht verdragen.

Maar waarschijnlijk zijn de ministers véél en véél te laat. Meningsverschillen en daarmee samenhangend gedrag zijn allang een geaccepteerd verschijnsel geworden in onze samenleving. Wat we nu meemaken is dat ze tenslotte ook zichtbaar worden in die sectoren van de overheid, waar

Minister De Ruiter

ze door het bestaan van bepaalde tradities en organisaties lang konden worden tegengehouden. Het zijn die sectoren van de overheid waar het schijnbeeld van de staat tegenover de maatschappij het langst is vastgehouden. Maar op het moment dat de vermaatschappelijking van de krijgsmacht als beleidsdoel zijn intrede deed, werd ook het ontstaan van atoompacifisten voorspelbaar – en met de politie is waarschijnlijk hetzelfde het geval.

Achterhoedegevecht

De ministers De Geus en De Ruiter voeren waarschijnlijk een achterhoedegevecht en daarom doen zij of hun opvolgers er wellicht beter aan het optreden van de bezwaarden als verschijnsel te accepteren. Uitroeiing is niet meer mogelijk en zou alleen

Kapitein Stelling

maar tot een totalitaire organisatie met een gesloten maatschappijbeeld leiden, dat voor een democratische samenleving misschien meer gevaren oplevert dan het bestaan van een krijgs- en politiemacht waarbinnen meningsverschillen mogelijk zijn.

De ministers doen er verder verstandig aan zich te realiseren, dat de paar militairen en politiemannen die zich nu uitspreken, vermoedelijk het topje van de ijsberg vormen en dat ze heel wat zwijgende collega's hebben die het met hen eens zijn. Laten we intussen de risico's die het bestaan van meningsverschillen binnen leger en politie voor de samenleving zal opleveren, niet onderschatten. De onzekerheid zal toenemen,

Politie van Berkel

het veiligheidsgevoel van veel burgers zal afnemen. Dat is geen prettig vooruitzicht, het is zelfs een groot probleem dat ongetwijfeld zal worden uitgebuit door heel wat kortzichtige politici.

Discussie aandurven

Maar als het werkelijk waar is dat onze democratische samenleving iets voorstelt en een wezenlijk verschil vertoont met de zogenaamde democratie aan de verkeerde kant van het IJzeren Gordijn, dan moeten we de gedachtenwisseling en oordeelsvorming over dit probleem aandurven. Dan moeten we niet die mensen die zich kennelijk heel sterk betrokken voelen bij de vraagstukken van kernbewapening en kern-energie de keus laten tussen zwijgen of ontslag nemen. Want dat is alleen maar symptoombestrijding. En zoals bekend heeft die meestal niet veel zin.

mr. J. J. Vis

Bovenstaand artikel werd – met toestemming van de auteur – overgenomen uit het NRC/Handelsblad van 25 oktober 1980.

EGO: voor een vrij uitzicht

vrede: stel dat vriend en vijand 't daarover eens zijn

kernbewapening: de tijd doden

bevel: tierelantijn

kernmogendheden: krachtpat-sers

bewapenen: je niet laten ken-nen

leger: gewetensvol

zelfs de open school heeft een schuilkelder

TV-debat: staatsmannelijkheidsproef

OPEC-landen: olie- en aijnstel

bevelhebber: iemand die je aan z'n stem herkent

de meeste leiders kennen el-kaar nog van de vorige oorlog

kern: draagster van de erfelijke eigenschappen

oorlog: klaar terwijl u wacht

fourier: rangbekleder

adjutant: sokophouder

soldaat: werktuig

soldij: wachtgeld

vroeger vluchtten ze naar Lon-den en nu...

EGO: vol overgave voor vrede

soldaat: op wie moet ik me richten

Gewetensbezwaarden en de betekenis van humanistische solidariteit

Advertenties, waarin wordt opgeroepen vrijwillig dienst te nemen bij de krijgsmacht, zijn doorgaans doorspekt met termen als: „dynamisch vak”, „afwisselend en sportief werk”, „aantrekkelijk salaris”, „carrièreplanning”, „goede geneeskundige verzorging”, „grote aandacht voor persoonlijkheidsvorming” enz. In de loop der tijden hebben zeer velen hierop gereageerd en met graagte werd hun aanbod dienst te nemen aanvaard. Immers, het besluit om er een krijgsmacht op na te houden is slechts uitvoerbaar als er ook mensen bereid zijn daarin dienst te nemen.

Motieven om dienst te nemen

De werkelijke motieven om dienst te nemen zullen, waar het een zo grote groep mensen betreft, wel van uiteenlopende aard zijn. Er zullen er bij zijn, die zich daarbij slechts hebben laten leiden door persoonlijk belang (bijv. inkomen), maar zeer zeker zijn er ook velen, die dienst namen (en nog steeds verrichten) mede op grond van ideële motieven. In het laatste geval bijvoorbeeld omdat ze van mening waren (en nog zijn), dat – op grond van hun visie op de mondiale situatie – de krijgsmacht bestaansrecht had (en nog heeft). Zij zijn er zich doorgaans van bewust, dat de konsekwentie van hun dienst, in uiterste situatie, de inzet van eigen leven betekent. En ook, dat de krijgsmacht, indien deze onverhoopt geroepen wordt in functie te treden, geweldsmiddelen zal kunnen hanteren, die een zeer grote vernietigingskracht bezitten. Maar de vraag is of men op het moment van dienstneming zich van dit alles in voldoende mate bewust was of kon zijn!

Beschikbare kennis voldoende?

Kunnen we in alle ernst van bijv. 18 à 19-jarigen (de gemiddelde leeftijd van de eerstejaarsleerlingen van de KMS te Weert) verwachten, dat ze beschikken over een helder inzicht in de doelstellingen van de krijgsmacht in het licht van de eigen maatschappelijke en de internationale verhoudingen en hun achtergronden (O/W- en N/Z-verhoudingen)? Is het werkelijk zo, dat ze beschikken of überhaupt kunnen beschikken over **alle ter zake doende informatie** met betrekking tot de voorhanden zijnde geweldsmiddelen (soorten, eigenschappen, uitwerking op korte, mid-

dellange en langere termijn) en de wijze van inzet ervan (officiële strategieën)? Deze informatie is immers onontbeerlijk om een in geweten verantwoorde beslissing te kunnen nemen met betrekking tot het al dan niet vrijwillig dienst nemen. En dan nog is het de vraag, of een eenmaal genomen besluit voor altijd in overeenstemming is te brengen met het geweten. Immers, het geweten is niet statisch maar in voortdurende ontwikkeling. En dit in voortdurende ontwikkeling zijnde geweten moet bovendien oordelen over een situatie, die op haar beurt ook weer voortdurend aan veranderingen onderhevig

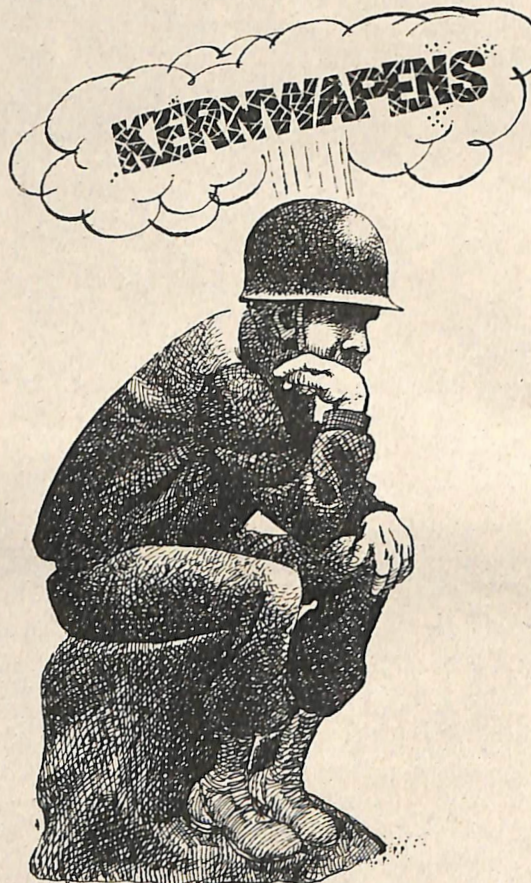
Evenmin dat de verontrusting en het bezwaard-zijn (in vele gevallen niet gericht tegen het bestaansrecht van de krijgsmacht als zodanig) tegelijk gepaard kan gaan met de wens juist wél te willen dienen, maar dan in een krijgsmacht, waarvan de bezwaren zijn weggenomen.

Er is weinig verbeeldingskracht voor nodig om zich de moeilijkheden voor te stellen bij het praktisch organiseren van de krijgsmacht, indien het verschijnsel van bezwaard-zijn zich niet meer beperkt tot weinigen en is gericht op verschillende zaken, maar juist **bij velen** voorkomt en gericht is **op dezelfde zaak**, zoals nu aan de orde is: de uitrusting van de krijgsmacht met kernwapens.

Onaanvaardbare oplossing

We achten het niettemin moreel onaanvaardbaar de oplossing van de praktisch/organisatorische moeilijkheden dan maar te zoeken in het individualiseren van de verontrusting, door de verontrusten onder druk te plaatsen om ontslag te nemen of met ontslag te dreigen. Onaanvaardbaar om minstens drie redenen:

1. Omdat door de genoemde druk en dreiging de militairen-verontrusten voor wat betreft de meningsvorming en -uiting met betrekking tot kernwapens in een isolement worden geplaatst; met als mogelijke gevolgen verdringing en dienen met gewetensnood, tot de „bom” barst.
2. Niet het minst omdat men hiermede voorbij gaat aan het **werkelijke probleem**: is de krijgsmacht terecht uitgerust met kernwapens? Immers, het zeker niet geringe en groeiende aantal mensen binnen de krijgsmacht, dat bezwaren koestert tegen kernbewapening mag worden beschouwd als een afspiegeling van de burgersamenleving, waarbinnen zich dit alles in nog veel sterkere mate manifesteert. Daarom is er niet langer meer sprake van een individualiseerbaar verschijnsel, maar van een bredere beweging van bewustwording en herwaardering, in de meeste gevallen leidend tot een verandering in standpunt ten aanzien van wat nog moreel aanvaardbaar wordt geacht met betrekking tot bewapening.
3. En al zou het zo zijn, dat de Nederlandse krijgsmacht terecht is uitgerust met kernwapens, dan wordt

is: politieke en maatschappelijke verhoudingen wijzigen zich, in aard en eigenschappen van de geweldsmiddelen treden (soms enorme) veranderingen op en strategieën worden (op essentiële punten) gewijzigd.

Verontrusting niet vreemd

Dat er vrijwillig (en anders) dienende militairen zijn, die in ernstige mate verontrust en zelfs bezwaard kunnen geraken met betrekking tot bijv. de ingevoerde geweldsmiddelen in relatie tot gewijzigde strategieën is daarom dan ook niet verbazingwekkend.

KAMERLEDEN SLAAN POLI- TIEKE KENNIS KIE- ZERS LAAG AAN

Van een onzer verslaggevers

ROTTERDAM – Van de Tweede en Eerste Kamerleden meent 82 tot 94 procent dat de Nederlandse kiezers niets van politiek weten en alleen maar stemmen uit eng eigenbelang.

Dit blijkt uit een enquête die politologische instituten onder leiding van de Erasmusuniversiteit in Rotterdam hebben gehouden onder 205 leden van de Eerste en Tweede Kamer.

Uit het onderzoek komt verder naar voren dat dertig tot veertig procent van de Kamerleden van mening is dat de kiezers uit de eigen partij opvattingen hebben die totaal niet stroken met de mening van de door hen gekozenen.

Uit: De Volkskrant van 30-9-80

met een oplossing als deze geen enkel recht gedaan aan het feit, dat de betrokkenen zich voor kortere of (meestal) langere tijd **loyaal** ter beschikking hebben gesteld. Waarbij zij veelal bereid zijn geweest gedurende lange tijd en met veel inspanning een vak te leren met zeer specifieke kennis en vaardigheden, waarvoor vaak op de burgerarbeidsmarkt geen enkele belangstelling bestaat. Een vak bovendien, dat de kans inhoudt en de bereidheid eist het eigen leven in te zetten. Als men al over ontslag zou mogen praten zouden minstens eerst op voor betrokkenen bevredigende wijze sociaal/maatschappelijke voorzieningen moeten zijn getroffen!

Politieke aanpassing gewenst

Deze ontwikkeling vraagt niet om incidentele, maar om politieke aanpassing; een politieke aanpassing, die recht doet aan de werkelijke wensen van het volk! Daartoe moet eerst antwoord worden gegeven op vragen als:

- willen wij een leger met kernbewapening?
- hoe denken we over het massaal gebruik van conventionele bewapening?
- in welke relatie staan deze vragen tot de grondwet en het internationale recht?
- Nu beroept onze politieke overheid (regering en parlement) zich graag op de „parlementair-demokratische-meerderheid” waar het er om gaat de invoering van kernwapens te rechtvaardigen. Formeel mag dat juist zijn, maar de volgende vragen, die zich daarbij aan ons opdringen zijn:
- heeft de parlementaire democratie wel zo goed gefunctioneerd in deze, en

e. is een parlementair-demokratisch bestel wel toereikend voor dit soort van allen en alles-omvattende finale problemen?

Wij hebben het gevoel beide laatste vragen vooralsnog niet anders dan met „nee” te kunnen beantwoorden. Waarom?

Wat betreft vraag d: wie zich verdiept in de parlementaire verrichtingen zal tot zijn schrik nergens op een **eigen Nederlands veiligheidsbeleid** stuiten, waarbinnen kernbewapening is verantwoord; wel op het onthutsende feit, dat ons parlement pas in 1958 er kennis van kreeg, dat in 1952 reeds de kernwapens waren ingevoerd!

En bijv. ronduit ontmoedigend was het voor ons – burgers – te moeten aanschouwen, dat onze volksvertegenwoordigers bij zoiets fundamenteels als het debat over de modernisering van de kernbewapening (op 19 december 1979) uiteindelijk besluiten namen op grond van meer of minder duidelijke motieven, die meer in verband stonden met partij-politieke belangen en het wel of niet doen aanblijven van het zittende kabinet dan met de zaak zelve. Van de afstand, die er tussen volk en overheid is gegroeid, is men zich overigens terdege bewust: de parlementariërs hebben ons, middels een enquête laten weten dat wij „geen snars verstand” van politiek hebben, en ook, dat ze van elkaar veronderstellen andere dingen te doen, dan waarvoor ze werden gekozen (zie nevenstaand krantebericht). Voor vele volksvertegenwoordigers geldt derhalve niet zozeer dat zij het volk vertegenwoordigen, maar meer zich zelf!

Betreffende vraag e: zelfs een uitstekend kloofloos-funktionierend parlementair-demokratisch bestel lijkt ons – voor zo’n allen en alles omvattend finaal probleem als waarvan sprake is bij kernwapens – ontoereikend. Waar het voortbestaan van de mensheid in het geding is mag geen (volwassen) stem ontbreken. Maar voor dat die kan worden uitgebracht is het wel noodzakelijk, dat alle informatie met betrekking tot kernwapens en alles wat daarmee verband houdt ter beschikking is gesteld op een wijze, die voldoet aan eisen van verwerking en doordenking.

Geestelijke verzorgers

Vanuit de humanistische levensopvatting **kan** humanistische geestelijke verzorging (liever begeleiding) niet gericht zijn op het overbrengen (of bevestigen) van standpunten, maar **moet** gericht zijn op een proces van bewustwording; bewustwording van zichzelf, van de wereld waarin men leeft en de problemen die daarin voorkomen om tot voor eigen geweten verantwoorde opstellingen te komen.

In de worsteling die daarvoor vaak nodig is kan de „klant” op hulp van de raadsman als begeleider, zo nodig

Uniform van een raadsman met het embleem van de humanistische g.v.

als mede-worstelaar, blijven rekenen. En dit op een wijze, die volledig recht doet aan de principiële gelijkwaardigheid en mondigheid en zonder dat een vanuit andere belangen stammende vooringenomenheid een rol zal spelen. Dát is de strekking van de humanistische **solidariteit** met mensen!

Hierin passen geen houdingen als **loyaliteit**, waarop deze dan ook betrekking zou hebben; ook niet, als deze loyaliteit een kritische is. Integendeel, wanneer het kunnen functioneren als geestelijk verzorger afhankelijk wordt gesteld van een soort kritische loyaliteit (hoe men die ook verder zou willen benoemen) heeft de vooringenomenheid formeel zijn plaats gekregen in de inhoudelijkheid van het werk en is – voor humanisten – de gelijkwaardigheid geschonden, en daarmee ook de vertrouwensbasis. Dan zou immers de cliënt voor een deel „middel” zijn geworden in plaats van „doel-op-zich”. Daarom is het niet alleen nonsens, maar ook gevaarlijk om te eisen dat geestelijke verzorgers, om te mogen of te kunnen werken in de krijgsmacht, de doelstellingen van de krijgsmacht (inclusief het uitgerust zijn met kernwapens) moeten kunnen onderschrijven.

Voor humanistische geestelijke verzorgers geldt in ieder geval dat hun eigen opvattingen daaromtrent er in de uitoefening van hun functie in feite niet toe doen. Vanuit de genoemde solidariteit zal de humanistische geestelijke verzorging alles blijven doen om te voorkomen, dat enkelingen het slachtoffer worden van problemen die voor ons allen gemeenschappelijk zijn en die we nog niet hebben kunnen oplossen!

Wil Gerards (raadsman)
Joos Sinke (hoofdraadsman)

soldaat: als ik dat
geweten had

Het Noorden des lands

Wie kan zich gelukkig voelen in de werkverschaffing?

Een mens staat zichzelf het meest nabij. Het kan nou eenmaal niet anders. Hoofdpijn, echtscheiding, mazzel in de lotto, een mooie film, een goede pot voetbal zullen van moment tot moment het bewustzijn van het individu beheersen. Veel verder weg liggen zaken als de ordening van de maatschappij in sociaal, economisch en politiek opzicht – samen vormen die de bedding voor het meer of minder bewust beleven van het privébestaan. Daarom is het dus wel van belang om goed in de gaten te houden welke veranderingen er plaats vinden in de bedding, want die veranderingen beïnvloeden het individuele leven van Jan, Piet, Truus en Marie. Het Noorden des Lands gold als voorbeeld in deze reeks artikelen. De vraag voor de laatste aflevering luidde: Wat voor uitzicht hebben de mensen in deze landstreek die graag de kost willen verdienen?

Samenvatting

Eerst even een korte samenvatting van het voorafgaande: Vele eeuwen lang was er – evenals elders – ook toen van alles aan de hand dat het leven van de meeste mensen tot lijden maakte. Maar een publiek probleem was dat in die dagen niet. Het overwegend agrarische, ambachtelijke en burgerlijke bestaan in de noordelijke provincies van Nederland kreeg later dan andere gebieden flarden van de industriële revolutie over zich heen.

Het veenbedrijf trok grote aantallen bezitlozen. Een deel van deze prole-

tarische subklasse bleef in de uitgeveende gebieden „wonen”.

Deze mensen en de groeiende hoeveelheid landarbeidersmensen, die door de traditionele landbouw uitgestoten werden, vonden voor een deel werk in de nieuwe veenkoloniale industrieën: scheepsbouw, strokarton, aardappelmeel. Ook een industrietak als de confectie kon enkele decennia lang floreren bij ondermeer de gratie van veel en goedkope arbeidskrachten.

De jaren zestig, zeventig

Na de Tweede Wereldoorlog voegden zich, daartoe gestimuleerd door re-

Dit is het vijfde en laatste deel van de serie artikelen van Sietse van der Hoek over de sociaal-economische versuffing van het Noorden des lands, één van Nederlands randgebieden. De vier eerdere delen verschenen in de EGO-nummers van januari, februari, april en november dit jaar.

geringspremies, naast deze traditionele bedrijvigheid nieuwe massabedrijven als bijvoorbeeld dependancevestigingen van Philips en AKZO en ENKA. Gaandeweg de jaren zestig en begin zeventig begon zich af te tekenen, dat de concerns met dergelijke massaproducties profijtelijker hun geld konden steken in automatisering van machines dan in lonen van arbeiders – of de producties overplaatsen naar landen met veel en goedkope arbeidskrachten. Allebei gebeurde.

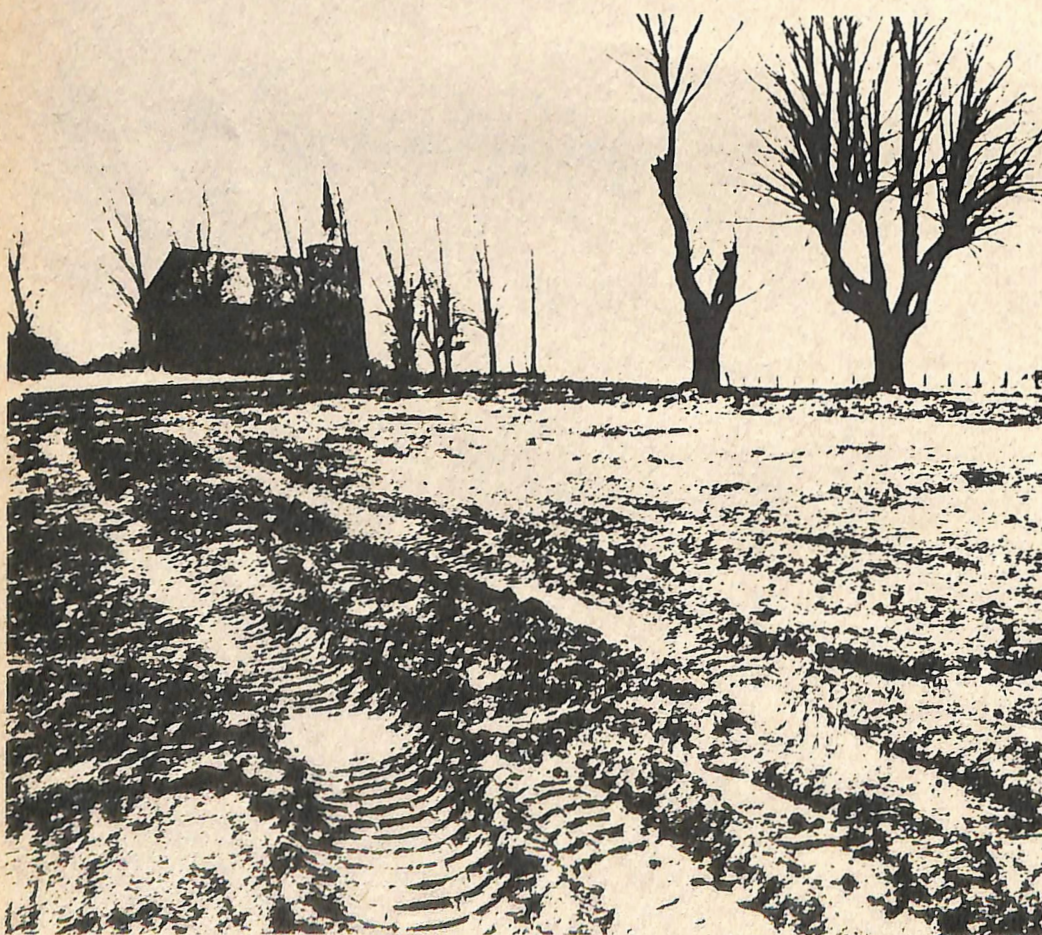
Mechanisering, automatisering en de verlokking van de lagelonenlanden oefenden uiteraard ook hun invloed uit op de meer traditionele en „eigen” industrieën, wat tussen haakjes niet altijd negatief hoefde uit te pakken natuurlijk. Wel negatief waren factoren als traditionalisme, kortzichtigheid en de zucht naar het directe gewin, die opbraken. Recent weer geïllustreerd aan de ineenstorting van het aardappelmeelconcern AVEBE. Een immense coöperatie van aardappelboeren; te weinig geld gereserveerd in de achterliggende jaren en dus in de grootste problemen gerakend toen het concern een grote massa vreemd en duur geld moest lenen voor nieuwe investeringen.

Plannen

Al die ellende kwam niet van de ene op de andere dag. De verantwoordelijke bestuurders maakten derhalve plannen om nieuwe werkgelegenheid mogelijk te maken. Men groef bijvoorbeeld de Eemshaven. Deze industriehaven moest (met het industriegebied bij Delfzijl) de Eemsmond tot „trekpaard van het Noorden” maken. Zoiets als de Rijnmond, met basisindustrieën op het gebied van chemie en staal. Even leek het erop dat de DSM zou komen om er een groot chemisch complex neer te zetten. De DSM kwam niet. In de jaren zeventig voltrokken de industriële veranderingen zich sneller dan de deskundigen gedacht hadden. Dromerijen over grootschalige projecten bleken in de dagelijkse praktijk luchtkastelen.

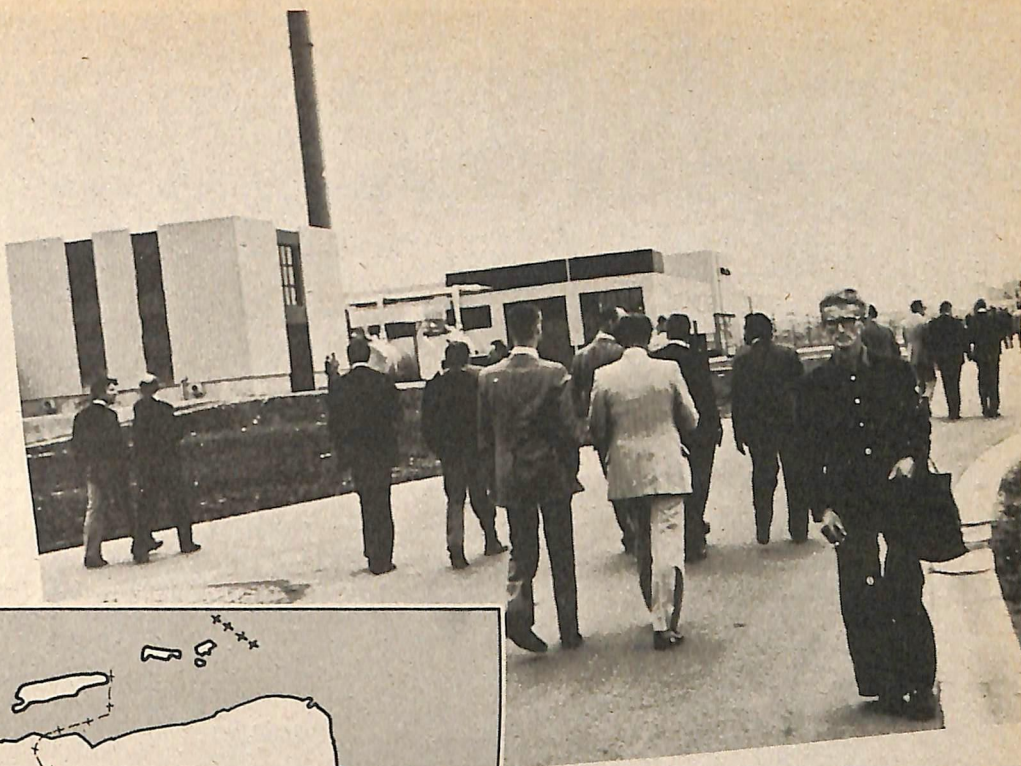
Perspektieven

Wat blijft er nu over aan concreet perspectief voor nieuwe werkgelegenheid? Industrieel: Energie-installaties als kolenvergassing en mogelijk aanlanding van vloeibaar aardgas

in de Eemshaven, kleinere machine- en instrumentfabrieken en hier en daar andere – ook kleine – bedrijfjes. Rijksdiensten. Banen in de sector van recreatie, folklore en verzorging. Niet al te veel en misschien ook niet al te slecht.

Tekenend voor de huidige situatie is de positie waarin zich Emmen bevindt. De gemeente kan een NAVO-opslagplaats voor Amerikaans militair materieel en munitie krijgen. Dat geeft onderhouds- en oppaswerk aan vierhonderdvijftig mensen. Even in historisch perspectief: Grootvader ploeterde in het veen; werk dat niet makkelijk was en in laag aanzien stond, maar hij maakte evenzogoed wel turf en nieuw land.

Vader ging in de produktie bij Danton of Enka; ook werk dat weinig reden tot opwinding of een hoge status gaf, maar er kwam een produkt uit zijn handen en zijn produktie had betekenis voor de Emmer gemeenschap. De zoon krijgt werk op de NAVO-opslagplaats; misschien op zichzelf hoger geschoold werk dan zijn vader of grootvader verrichtte, maar het blijft afgeleid werk.

Toekomstbeeld

Het paardesportcentrum in Winschoten vervangt de machinefabriek in Winschoten. Het kuuroord komt in de plaats van het confectiebedrijf in Nieuweschans. Niet dat het ene minderwaardig is aan het andere. Maar tragisch is wel dat de basis verdwijnt.

Laatst zag ik de man terug, die enkele jaren geleden als secretaris van de ondernemingsraad alles wat mogelijk leek ondernam om „zijn” confectiebedrijf RIHA in Drachten open te houden. Hij kon met enige trots en afhankelijkheid praten over de fabriek en de spullen die ze maakten. Het bedrijf ging toch kapot en ik zag hem terug als aanhanger van dorre bladeren in de tuin van een duur hotel. Hij was zo gelukkig geweest een nieuwe baan te krijgen, maar het was geen werk voor hem.

Sietse van der Hoek

ISP
HET NOORDER PLAN
Werk(t)
voor nu en de toekomst

Adam's appel was de eerste kernvrucht

De grafiek van Theo van Hoytema

*Van Hoytema stierf. Wij worden
zwijgend armer,
natuur verloor een diepe en
jonge stem,
zij roem'den schilder met haar
requiem;
Dit past, en niet een beeld van
schijnend marmer.*

De kunstcriticus Alb. Plasschaert, bij de
dood van Theo van Hoytema.

De kunstzinnige kalender, die in 1981 bij velen aan de wand hangt en waar dagelijks met groot genoegen naar gekeken zal worden, is een kalender van 1907. Denk niet dat men zich in dag en datum zal vergissen. Natuurlijk is het kalendarium aangepast. De kalender is een ontwerp van een van de grootste grafische kunstenaars, die Nederland heeft gehad, Theo van Hoytema.

Kalenders in herdruk

Vanaf het jaar 1902 tot en met 1918 ontwierp hij kalenders, twaalf bladen op steen. Deze bladen werden in drie of vier kleuren gedrukt, behalve de posthuum verschenen kalender van 1918, die alleen in zwart uitkwam. De uitgever A.G. Schoonderbeek in Laren vatte enkele jaren geleden, in het kader van de herleving van het gehele werk van Theo van Hoytema, het plan op deze kalenders te herdrukken, zodat hij tot het jaar 1992 er mee voort kan.

Van Hoytema had vooral zijn hart verpand aan onze vogels. Op de meer dan 200 bladen komen in het algemeen vogels voor, hoewel ook zo nu en dan wel aandacht gevraagd wordt voor andere dieren en niet te vergeten de vele mooie bloemen, die ons land kent. De gevarieerde versiering maakte elk blad tot een lust voor het oog. De Van Hoytema-kalender, die thans weer elk jaar in de boekhandel verkrijgbaar is, is niet alleen een gebruiksvoorwerp als dagaanwijzer maar een uitermate goed voorbeeld van „kunst aan de wand.”

Jeugd

Theo van Hoytema werd in 1863 geboren als laatste van acht kinderen uit een huwelijk van een gezeten Haagse burger, van beroep secretaris-generaal van het departement van financiën. Bij Theo's geboorte was vader Dominicus 62 jaar en moeder Maria Eva van Oordt 44. Op 12-jarige leeftijd is Theo al wees. De natuur en zijn liefde tot het tekenen waren de twee elementen die zijn leven beheersten. Hij bezocht het Leidse gymnasium, maar moest deze onderwijsinstelling na de vierde klas verlaten. Door zijn voogd werd Theo op het bankierskantoor van zijn oudere broers Hendrik en Johan Gerard geplaatst, 's avonds volgde hij de lessen van de Haagse academie voor beeldende kunsten. Hij wilde

absoluut kunstenaar worden!

Meerderjarig

Toen Theo van Hoytema meerderjarig werd, konden de hem knellende banden met kantoor en voogd verbroken worden en ging hij zich voorbereiden op de ontwikkeling van zijn grote talenten. Gedurende 4 jaar bezoekt hij nu de wintercursussen aan de Academie in Den Haag. Van de uitgeverij en

drukkerij E. J. Brill in Leiden krijgt Theo van Hoytema opdracht illustraties te maken voor enige biologische werken. Hij maakt zich de lithografische techniek, die hij later met zoveel vakmanschap zal beoefenen, eigen.

In het Zoölogisch museum van de sleutelstad tekent hij vele soorten dieren. Wie enkele jaren geleden de grote tentoonstelling bezocht in het Prentenkabinet van het Rijksmuseum in Amsterdam, zal ongetwijfeld

Theo van Hoytema, krijttekening van R. N. Roland Holst (1909).

onder de indruk zijn gekomen van Van Hoytema's uitgebreid oeuvre, dat naast grote kunstzinnigheid een uniek opmerkingsvermogen demonstreert.

Vormgeving

Als we ervan uitgaan, dat de nieuwe Nederlandse vormgeving, die aan het einde van de vorige eeuw zichtbaar werd, is begonnen in de boekversieringskunst, dan kunnen we zonder meer zeggen dat Theo van Hoytema als de vader van deze vernieuwingsgedachte beschouwd kan worden. Met William Morris was Walter Crane de grote Engelse pionier van de moderne boekkunst. De boekband, de titelpagina, de decoratie en het letterbeeld moesten een volkomen eenheid vormen. Beide kunstenaars waren evenals Randolph Caldecott voor Theo van Hoytema een grote inspiratiebron. Zijn eerste poging om een uitgave te brengen die deze eenheid bezat was het kinderboek „Hoe de vogels aan een koning kwamen,” dat in 1892 verscheen. 't Is nog geheel in zwart gemaakt. De vogels roeren hun bekjes en werden door hem in alle standen vereeuwigd. Zo'n kinderboek was voor die tijd een doorbraak. Een facsimile-uitgave, zoals trouwens ook van zijn andere boeken, is weer algemeen verkrijgbaar.

Prenten bij sprookjes

In 1893 verschijnt „Het lelijke jonge eendje,” het sprookje van H.C. Andersen over een eendekuiken dat uiteindelijk een mooie witte zwaan bleek te zijn. Deze uitgave wordt wel het beroemdste prentenboek genoemd, dat ooit in Nederland is verschenen. De 31 litho's in vijfkleuren-druk geproduceerd, hebben iets van de Jugendstil, want Van Hoytema heeft heel duidelijk gestreefd naar een sierlijk beeld. Ook is er iets in terug te vinden van de in die tijd bekend geworden Japanse houtsneden. De eenheid van tekst en tekening, zo duidelijk in het werk van Walter

Crane, heeft zonder twijfel ook indruk gemaakt op Theo van Hoytema.

Dan is er ook nog het eveneens op steen getekende sprookje van Andersen van de twee hanen. De ene haan was die van de mesthoop, de andere die als weerhaan op het dak stond. Hoogmoedig waren ze echter allebei. Hun geschiedenis vertelt Van Hoytema in twintig felle kleurenlitho's, die stuk voor stuk een grote bewondering afdwingen. De moraal is, altijd nog beter te kraaien, dan opgeblazen te zijn en dan door de kracht van de wind af te breken. Tenslotte willen we nog vermelden „Uilengeluk,” van welke uitgave ook in facsimile een herdruk is verschenen. In ander werk van Van Hoyte-

Uit „Het lelijke jonge eendje”

dier. Zijn talrijke kalenders en boeken zijn daarvan een levend bewijs. Zijn prestaties zijn sterk illustratief te noemen, met voorkeur voor ele-

Omslag van „Twee hanen” (1898)

ma komen uilen eveneens veelvuldig voor. Het raadselachtige en het mysterieuze van deze vogels boeide hem bovenmate. Ik kan dat heel goed begrijpen, want uilen vormen ook voor mij een soort apart.

Plant en dier

Zijn uitgebreid werk overziend kunnen we zeggen, dat Van Hoytema graag zijn onderwerpen zocht in de fascinerende wereld van plant en

vrede: vrienden-
dienst

Uilengeluk (1895)

gante motieven zoals bijv. zwanen, pauwen en irissen. Zijn golvend lijnenspel, meesterlijk vertolkt in zijn klimopranken, sluit aan bij het werk van tijdgenoten, die tot de Art-Nouveau of Jugendstil worden gerekend. Een van de beroemdste prenten van Van Hoytema is stellig die van de vijf angora-konijnen. Een opvallend effect bereikte de kunstenaar door de haartjes van de konijnen in de steen uit te krassen.

Ook omvat zijn werk veel gelegenhedsgrafiek, zoals reclamekaarten, wenskaartjes voor Kerstmis en Nieuwjaar, menukaarten, ex-librisen, omslagen voor tijdschriften, ca-

Vijf angorakonijnen

Kalender 1902

talogi voor tentoonstellingen en wat al niet meer. Een reclamekaart voor het beroemde tijdschrift De Kroniek, dat onder leiding stond van P.L. Tak en waaraan o.a. H.P. Berlage, Jan Veth en Jan Toorop meewerkten, is een prachtig voorbeeld van door-dachte, decoratieve kunst met allure.

Grafiek bekijken van Theo van Hoytema is altijd weer opnieuw een groot feest, waarbij men van de ene verrukking in de andere valt. Jac. P. Thijsse, de man van de Verkade-albums en baanbrekend schrijver van vele boeken op het gebied van de natuur, was een tijdgenoot van Van Hoytema. Samen gaven ze gestalte

aan een facet van hun tijd, de grote ontdekking van alles wat leeft en groeit.

De kunstenaar Theo van Hoytema is na een moeilijk leven in 1917 op 54-jarige leeftijd overleden. Het werk dat zijn groot talent bevestigde, leeft nog volop!

Jan Kooijman

Eens zat ik een maand zonder EGO,
Goejedag zeg, dán voel je je rot,
Och, ik speelde wat doelloos stratego,

Ach, je voelt je verlaten van god.
Ben je gek, dacht ik toen, waarom kniezen,
Opeens kreeg ik toen weer de geest,
Niemand wil toch zijn EGO verliezen,
Nee, je EGO die mis je het meest.
Eens zonder EGO is één keer te veel,
Een abonnement maakt je leven weer heel

P
R
I
M
A

I
D
E
E
!

Als welkomstgeschenk de laatste drie jaarboekjes kado!
Stort f 12,- op postgiro 480414 t.n.v. Hoofdraadsman HGV te Driebergen, onder vermelding van „nieuwe abonnee.”

Stefan Verwey vrij en blij

Onder deze titel is onlangs een tweede bundeling prenten verschenen van Stefan Verwey, die al sinds 1975 wekelijks zijn getekende bijdragen levert aan de Volkskrant. Toen EGO in het oktobernummer van 1978 aandacht schonk aan zijn eerste bundel „Niks aan de hand”, schreef Wim Heij onder meer:

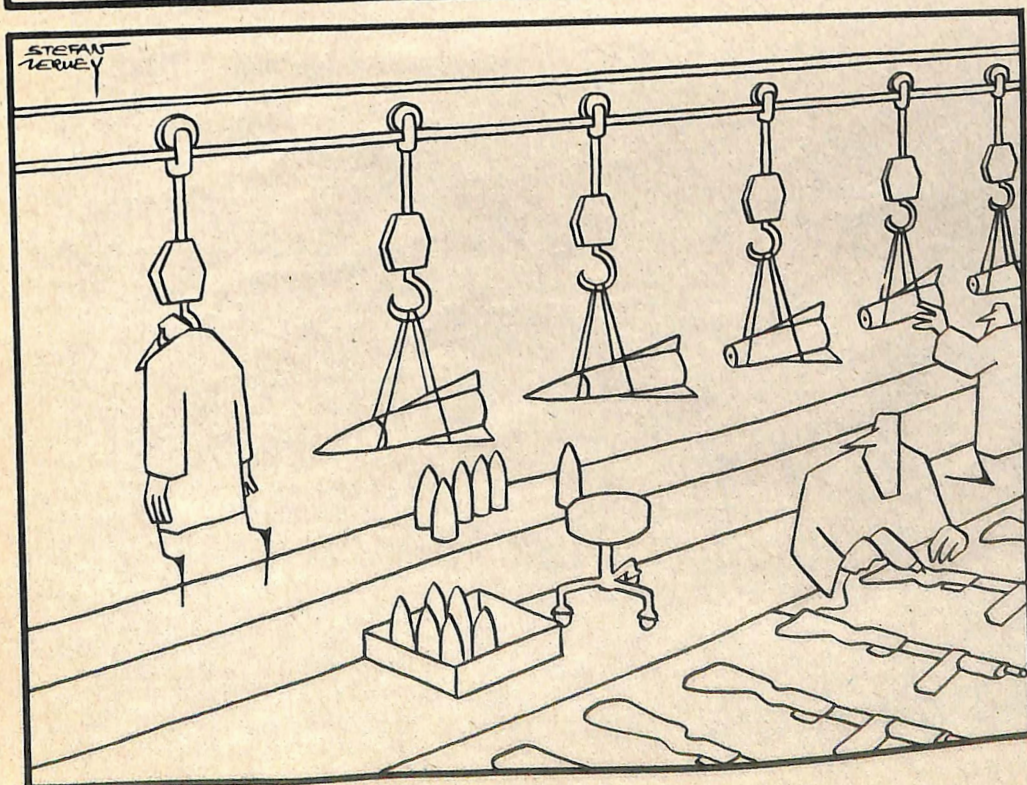
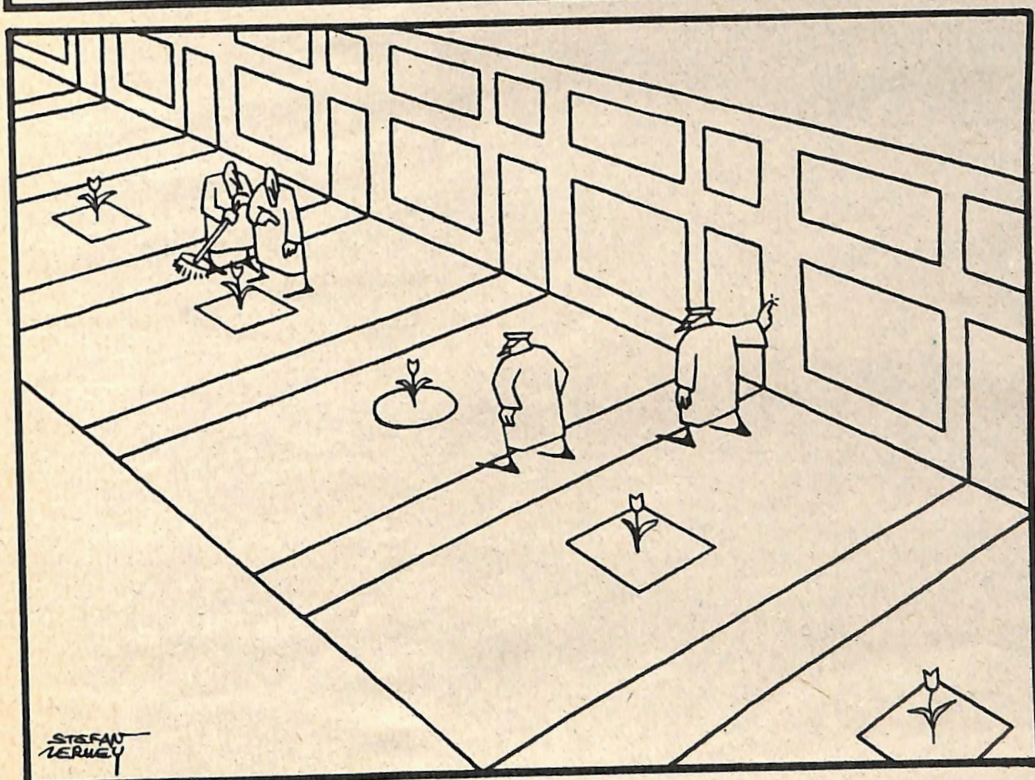
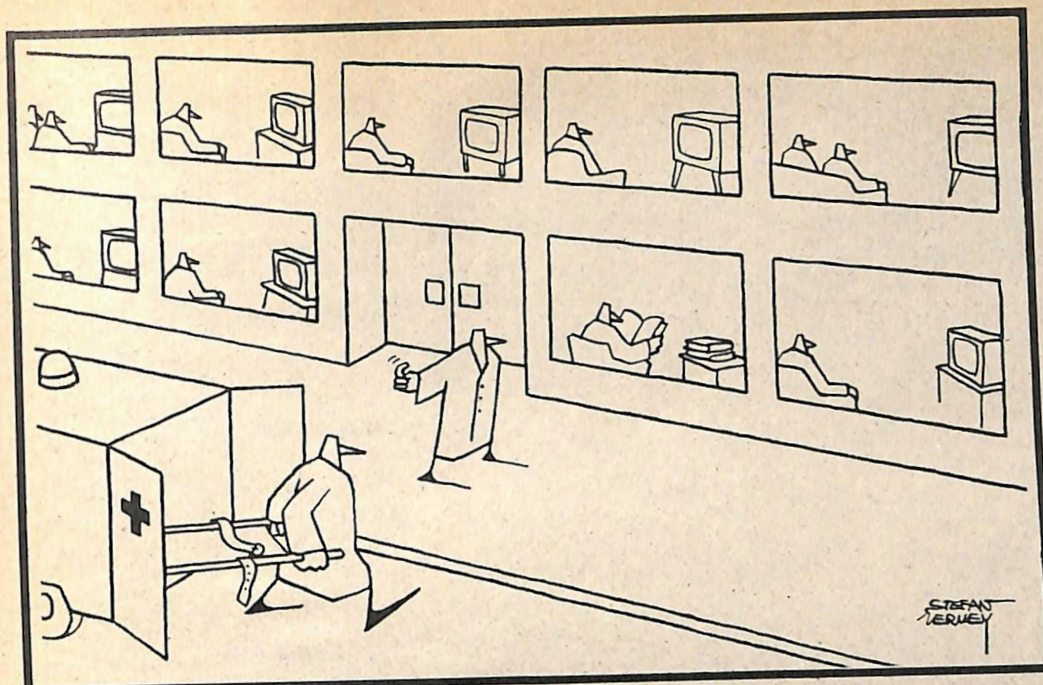
„In zijn prenten spelen geweld, macht, onmacht, vervreemding, eenzaamheid en de dood een sterke rol. In 'n zéér eigen stijl! Ruimte voor details is er niet in zijn tekeningen. Z'n figuren laten nagenoeg geen gezichtsuitdrukking zien, ze hebben geen oren, nauwelijks of geen ogen en mond. Je herkent ze uit duizenden.” Dat alles is niet veranderd, en geen wonder: het maakt de formidabele kracht uit van dit unieke tekenwerk.

Naar inhoud lijkt deze bundel gevarieerder geworden, althans krijgen naar mijn gevoel bepaalde thema's meer en intenser aandacht dan voorheen. Ik denk daarbij aan zaken als vrijheid, verdraagzaamheid, identiteit, non-konformisme, verbondenheid met de natuur e.d. Ze worden door Verwey karakteristiek benaderd vanuit hun negatieve tegenpolen: onvrijheid, onverdraagzaamheid enz.

Zijn uitbeelding van op deze gebieden griezelige tendensen in onze samenleving zou ik bijna een humanistische willen noemen, ware het niet, dat humanisten niet houden van het opplakken van een etiket en dat Stefan Verwey er al evenmin gelukkig mee zou zijn.

Zijn waarschuwende tekenpen zegt met één karikatuur meestal meer dan een hele wetenschappelijke verhandeling. In spanning zien we dan ook telkens weer uit naar de volgende prent.

Frank Spoelstra

g.v.-er: verloskundige

Oorlog en vredesverwachtingen

Het vraagstuk van ontwapening en bewapening staat al een aantal jaren hoog genoteerd op de hitparade van maatschappelijke onderwerpen, met het kernenergieprobleem als goede tweede. Geen wonder dat al geruime tijd de markt wordt overspoeld met boeken, brochures en tijdschriften over de problematiek van oorlog en vrede. Over een aantal, kort geleden, verschenen boeken gaat dit artikel.

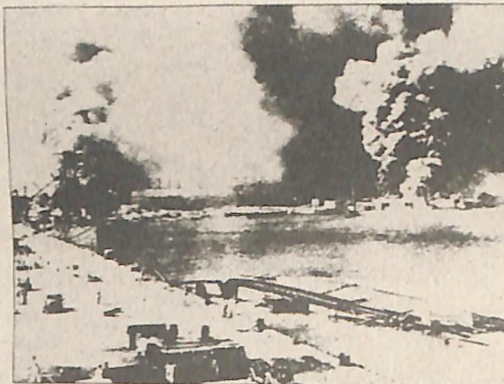
Oorlogen

In zijn boek „Hoe oorlogen beginnen” laat de bekende, niet door iedereen gewaardeerde, Britse historicus A. J. P. Taylor acht oorlogen de revue passeren. Zes daarvan waren grote oorlogen die na de Franse Revolutie (1789) in Europa werden uitgevochten. De zevende, de Tweede Wereldoorlog, werd over de gehele aardbol gestreden. De achtste, de koude oorlog, was een groot konflikt dat veel karakteristieken van een oorlog had zonder feitelijk tot een oorlog te leiden.

Hoe begonnen ze?

Een aantal had een lange voorgeschiedenis, andere werden veroorzaakt door de grootse ambities van één man, aan het begin van de periode was dat Napoleon I, aan het eind Hitler.

Vaak echter, konstateert Taylor, hebben de eigenlijke oorlogsverklaringen weinig uitstaande met de dieperliggende oorzaak. Oorlogen zijn in feite vaker uit angst ontstaan

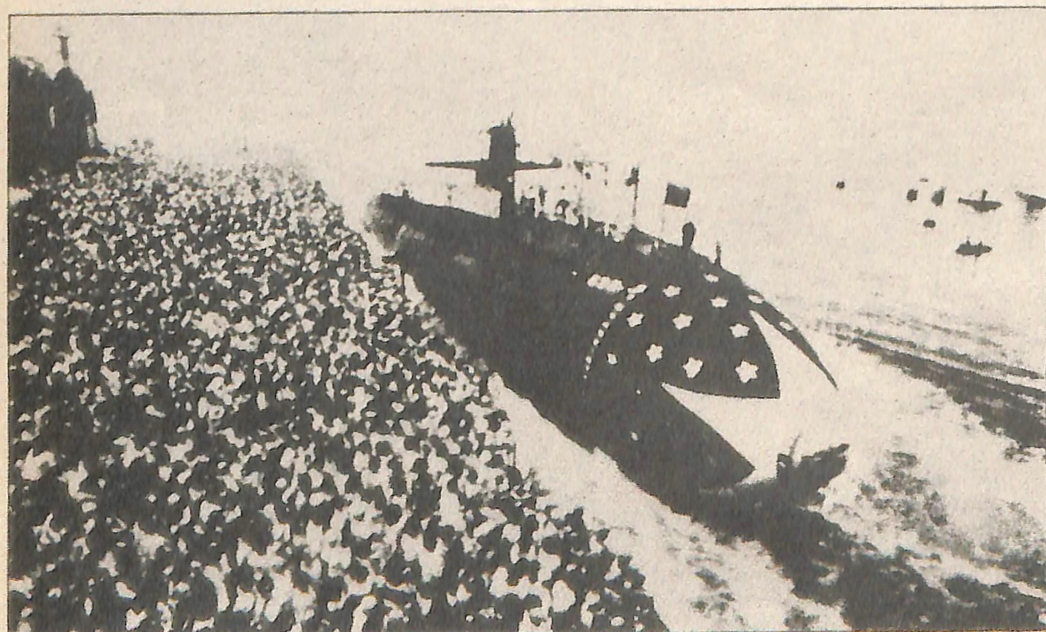

De Japanse verrassingsaanval op Pearl Harbour in 1941 heeft sindsdien het Amerikaanse strategische denken beïnvloed

dan uit veroveringsdrang. Elke grote mogendheid wantrouwt elke waarschijnlijk of zelfs onwaarschijnlijke rivaal. Wat de één beschouwt als defensieve maatregelen, zal de ander altijd opvatten als agressieve oorlogsvoorbereiding.

„Met de komst van de kernwapens is het machtsevenwicht vervangen door het afschrikkingsevenwicht”, schrijft Taylor. „Dit betekent alleen maar dat de kansen op een oorlog kleiner zijn geworden en niet dat ze er niet meer zijn. Vroeger was afschrikking in negen van de tien gevallen effectief. Nu misschien in negenennegentig van de honderd. Maar als we op de ervaringen uit het verleden mogen afgaan zal de honderdste keer zeker komen.”

EGO's vaste medewerker Jan Stoof

De Bremerton, een Amerikaanse aanvalsonderzeeboot van een nieuwe klasse

vertaalde dit, met 100 afbeeldingen geïllustreerde, boek.

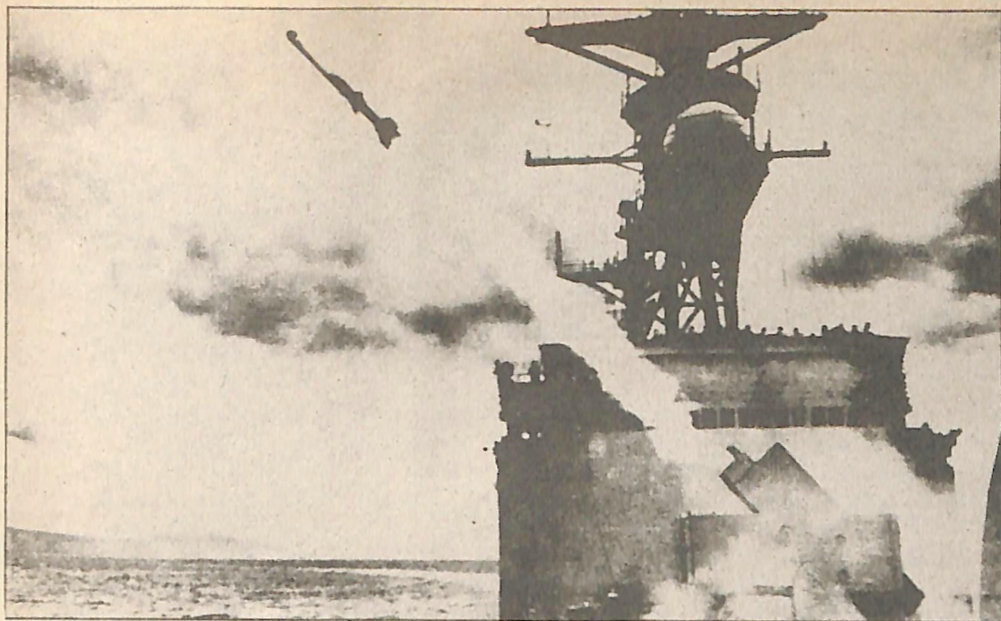
Afschrikking

Begin dit jaar promoveerde aan de Groningse Universiteit mr. Eric P. J. Mijjer op het proefschrift „Militaire veiligheid door afschrikking”. Kort samengevat zou je kunnen zeggen dat het een studie is over specifieke verdedigingssystemen. Mijjer ontpopt zich in zijn proefschrift als een warm pleitbezorger van de strategie van defensieve afschrikking. In zijn eerste hoofdstuk beschrijft hij de externe functies die een nationale militaire macht kan hebben. Hij onderscheidt twee hoofdfuncties: een „verwervende” en een „ontkennen-de” functie. Met het laatste wordt bedoeld, dat door dreiging met geweld de tegenstander iets **niet** doet, dit werkt Mijjer daarna verder uit. In de volgende hoofdstukken (de meest interessante van zijn studie) behandelt hij de afschrikkingssystemen van achtereenvolgens de Verenigde Staten, Joegoslavië en Zwitserland.

Voor de V.S. komt dit vanaf 1953 neer op het dreigen met een meedogenloze totale vergelding met alle denkbare en ondenkbare middelen. Voor de beide andere landen ligt dit totaal anders. Ligt bij de V.S. de weerbaarheidstaak in handen van enkelen (een zeer beperkt aantal mensen beslist voor allen), in Joegoslavië is bij de wet geregeld dat de „totale bevolking” (in werkelijkheid 70 à 80%) wordt ingeschakeld. In Zwitserland, waar het nog weer heel anders is opgezet, spreekt men van „Gesamtverteidigung”. Uit zijn historische analyse van het Zwitserse militaire model blijkt, dat dit nooit boven de democratische staatsvorm mag uitsteken. Dit houdt tevens een afwijzing in van massale vernietigingssystemen. In zijn laatste hoofdstuk tracht Mijjer, op basis van het aangedragen materiaal en analyses, zijn keuze voor de defensieve afschrikking te motiveren.

Kernwapens

Toch is er maar één krankzinnige voor nodig, één politikus of militair die de vrede moe wordt, of één dwaas die een crisis verkeerd interpreteert, en de noordelijke beschaving komt tot een abrupt einde. Sommige wetenschapsmensen zeg-

Lancering van de anti-onderzeebootraket ASROC vanaf een Amerikaanse torpedojager

gen wel eens dat er, ongeacht welke verboden op kernproeven en welke ontwapeningsmaatregelen er ook opgesteld mogen worden, om de paar jaar een kernwapen van vele megatonnen in de atmosfeer tot ontplofing gebracht zou moeten worden ten aanschouwen van de wereldnaties om hen met ontzag te vervullen voor de onvoorstelbare hitte en kracht ervan.

„Zelfs op een veilige afstand van vijftig of meer kilometers zal het aanvoelen als het opengooien van een bakoven of van de poorten der hel.” Zo besluit Nigel Calder zijn nieuwe boek „Kernwapens”, waarin hij de

risico's van een atoomoorlog in de tachtiger jaren onder de loep neemt. Calder heeft in de loop der jaren een reputatie opgebouwd om moeilijke wetenschappelijke onderwerpen voor een breed publiek duidelijk te maken.

In dit boek onderwerpt hij het moderne wapentuig en de militaire dogma's van oost en west aan een kritisch onderzoek. Daartoe interviewde hij militaire en burgerlijke nukleaire deskundigen in een achttal landen. Van officiële zijde ontving hij weinig medewerking, maar toch is het hem gelukt een compleet beeld te tekenen van het internationale nukleaire potentieel en de daarmee gepaard gaande wereldpolitieke machtsverhoudingen.

Vredesverwachtingen

Ter gelegenheid van de Vredesweek van eind september j.l., verscheen het boek „Vredesverwachtingen” van de hand van de directeur van het Stockholmse instituut voor vredesonderzoek, SIPRI, dr. Frank Barnaby.

Daar waar Calder in zijn boek over de kernwapens de lezer dreigt te verliezen met zijn te omvattende, te technische, maar vooral te afstandelijke beschrijvingen van de huidige (kern)wapens, daar weet Barnaby zijn lezer (althans dat overkwam mij) tot het laatst toe ongemeen te boeien.

Tot nog toe is er eigenlijk nog geen enkel boek verschenen, waarin de totale realiteit van de bewapeningssituatie, zonder ook maar enig spoor van verhullende goedpraterij, op zo'n heldere wijze bijeen is gebracht. Achtereenvolgens belicht hij:

De bewapeningsuitgaven, de kernwapens, de bewapeningswedloop in kernwapens tussen oost en west, de verspreiding van kernwapens over de gehele wereld, de zgn. „gevechtsveldkernwapens” tot en met de voor spelbare gevolgen van kernwapens.

Dit alles toegelicht met een overtuigend aantal feiten. Een paar voorbeelden: Op iedere grote stad van het noordelijk halfrond staat een hoeveelheid kernwapens gericht die gelijk is aan 2000 Hiroshima-bommen; de helft van alle wetenschappelijke onderzoekers in de Beta-vakken werkt voor het militaire apparaat; iedere minuut besteedt de wereld twee miljoen gulden aan bewapening.

Niets nieuws? Eigenlijk niet. Toch kan dit beknopte (nog geen 100 blz.), maar zeer leesbare, boekje een belangrijke bijdrage leveren bij het veranderen van de publieke opinie over het bezit en het gebruik van kernwapens.

„De macht van de publieke opinie moet niet worden onderschat. Wanneer genoeg burgers in West en Oost besluiten dat er actie gevoerd moet worden voor ontwapening, kan geen enkele regering daar meer omheen.” Dat is het kleine beetje hoop dat Barnaby ons nog overlaat.

Wim Heij

A. J. P. Taylor: Hoe oorlogen beginnen. Uitg. Veen, Utrecht, Prijs f 32,50.
Eric P. J. Mijjer: Militaire veiligheid door afschrikking. Uitg. Kluwer, Deventer. Prijs f 50,-.
Nigel Calder: Kernwapens, wat er gebeurt als ze worden gebruikt. Uitg. Bosch en Keuning, Baarn. Prijs f 19,75.
Dr. Frank Barnaby: Vredesverwachtingen. Uitg. Meulenhoff, Amsterdam. Prijs f 17,50.

bewapeningswed-
loopbaan

Raadslieden op de barricaden? (1)

De vooroordelen over geestelijke verzorging

De minister van Defensie heeft, ergens in een la in zijn kantoor, een aanvraag liggen van de humanistische geestelijke verzorgers werkzaam in de krijgsmacht. Een aanvraag die al dateert van april 1979. Zij willen uitbreiding, om precies te zijn verdubbeling, van hun groep. Niet om een beetje mee te helpen de werkloosheid op te heffen, maar omdat er domweg veel te weinig raadslieden zijn. Belachelijk lange werkweken, overwerktheid en „afknappen” zijn het gevolg.

De minister bleek pas onlangs, na anderhalf jaar aandringen, bereid om slechts twee raadslieden wegens langdurige ziekte vervroegd te vervangen en drie nieuwe te laten aantrekken. Een druppel op een oververhitte plaat dus. Wil Defensie het Humanistisch Verbond en zijn raadslieden op de barricaden jagen?

Wil Gerards, raadsman voor het noorden, schreef een stuk waarin hij uiteen zette wat nu eigenlijk geestelijke verzorging en vorming en daarin weer het specifiek humanistische is. Dat stuk en een gesprek met Gerards vormen de bouwstenen voor een drietal artikelen in EGO over die humanistische geestelijke verzorging in het leger. In dit eerste artikel kijken we vooral naar een aantal vooroordelen over de geestelijke verzorging in het algemeen, en de humanistische in het bijzonder.

De personeelssituatie

Die personeelsproblemen, om mee te beginnen. Er zijn op dit moment negentien raadslieden. Daarbij zijn inbegrepen de hoofdraadsman en de stafraadsman op het bureau in Driebergen. Blijven er dus zeventien

over. In feite waren dit er de laatste paar jaar maar vijftien of veertien en een tijd zelfs elf, door ziekte en overspanning. En dat is geen wonder, want het kleine corps moet zeventien grote rayons verzorgen in Nederland en West-Duitsland.

Om een indruk te geven van zo'n rayon: Wil Gerards is humanistisch raadsman voor „het noorden”. Dat betekent dat hij heen en weer moet reizen tussen de Johan Willem Friso kazerne in Assen, de compagnie Van Heutz in Hooghalen, Zuid-Laren (waar vroeger het 44ste lag, bekend van Libanon), het Technisch Specialisten Opleidingscentrum in Appin-

gedam en de vliegbasis Leeuwarden. Op die laatste basis werken full-time een aalmoezenier en een dominee. Maar een part-time raadsman komt af en toe langs. Vijf standplaatsen dus voor een reizend raadsman. En Gerards noemt zijn rayon, in vergelijking tot andere, „gematst”, niet overdreven druk.

De feiten

De Nederlandse bevolking bestaat volgens recent onderzoek binnenkort voor bijna de helft uit buitenkerkelijken, mensen die niet naar de kerk gaan. Dertig procent van de samenleving noemt zich ongodsdienstig en twintig procent zegt humanist te zijn. Nu wordt de krijgsmacht niet samengesteld op geloof, dus is ook ongeveer eenderde van de mensen werkzaam in dat leger ongodsdienstig.

Nog wat feiten. Er zijn plaatsen voor 236 godsdienstig geestelijke verzorgers (niet alle bezet, want de katholieken hebben al jaren een flink aantal niet te vervullen vakatures). Die verzorgen dus tweederde van de bevolking van de krijgsmacht. Er zijn 19 humanistische raadslieden...

Nee, even terug. Er zijn in totaal dus 255 geestelijke verzorgers in de krijgsmacht. Eénderde daarvan zou nodig zijn om de mogelijke vraag naar ongodsdienstige geestelijke verzorging te beantwoorden. Dat zijn, volgens een simpele berekening, 85 raadslieden. En het zijn er dus, alles bij elkaar, nog geen twintig!

En zelfs al zou het ministerie, in een vlaag van bezuinigingsdrift, besluiten het totale aantal geestelijke verzorgers te halveren, dan nog zouden er veertig raadslieden in de krijgsmacht bereikbaar moeten zijn.

De vraag en de vooroordelen

Maar dit zijn allemaal rekensommetjes. Hoe staat het met de vraag naar humanistische geestelijke verzorging en -vorming? Met andere woorden: hoeveel mensen komen er? Gerards: „Dat kun je niet definitief beantwoorden. Alleen daar waar een raadsman full-time aanwezig is, alleen daar kun je een meting verrichten naar het aantal mensen dat er gebruik van maakt.” Daarnaast moet de vraag naar humanistische verzorging en -vorming ook opgeroepen, losgeweekt, worden. Want er bestaan nogal wat vooroordelen rond die dienst.

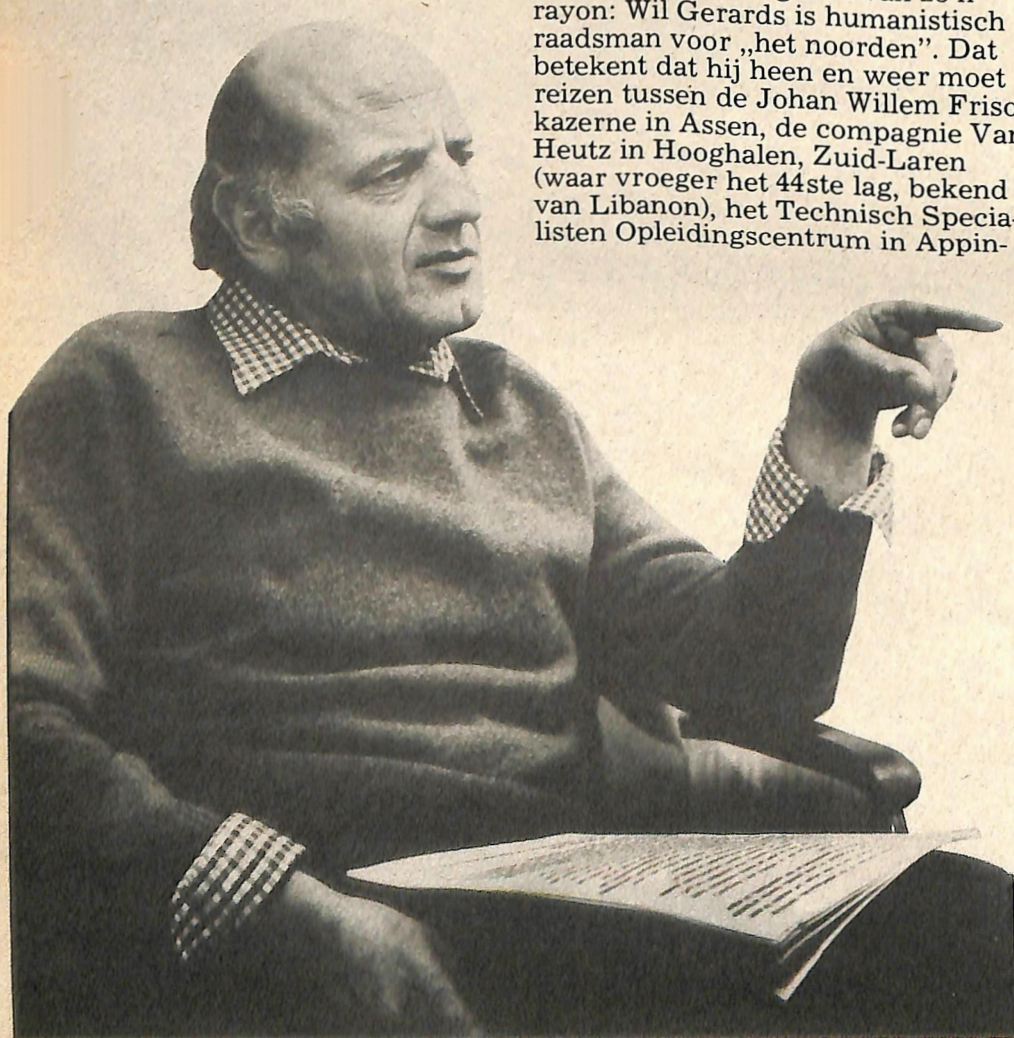

foto: Peter Boss

Wil Gerards, humanistisch raadsman in Noord-Nederland

Nummer één

Veel van de taken van de geestelijke verzorging (in het algemeen) zouden net zo goed door het maatschappelijk werk gedaan kunnen worden. Dat is zo'n vooroordeel. Want, zegt men dan, de maatschappelijk werker is tegenwoordig veel beter toegerust dan vroeger.

Zo'n opmerking betekent echter wel, dat de maatschappelijk werker in alle gevallen de dominee, de aalmoezenier, de rabbijn en de raadsman zou kunnen vervangen. Eén pot nat, met andere woorden. Maar iemand komt bij een hulpverlener, omdat hij of zij problemen heeft, omdat iets hem of haar niet lekker zit. Die problemen kunnen met van alles te maken hebben. De maatschappelijk werker houdt zich op een bepaalde manier met een bepaald soort problemen bezig. Waar houdt de geestelijke verzorger zich dan mee bezig? Goede vraag, komen we later op terug.

Eerst nog drie andere vooroordelen.

Twee

Er is helemaal geen behoefte aan geestelijke verzorging. Gerards: „Als je iemand rechtstreeks vraagt: heb jij behoefte aan geestelijke verzorging, dan is het antwoord: „Ik? Natuurlijk niet! Ik heb behoefte aan koffie.” Een dergelijke vraag blijkt bedreigend. „Je denkt toch niet dat ik wat mankeer, dat ik bekeerd moet worden?” is ook een veel voorkomende reactie. Dat laatste geeft al aan, dat men ofwel helemaal geen, ofwel een verkeerd beeld heeft van geestelijke verzorging. En datzelfde geldt helaas ook nog eens voor functionarissen, officieren. Ook zij achten vaak geestelijke verzorging voor anderen onnodig. Hoewel men soms tegelijkertijd die verzorging als lastig of zelfs bedreigend ervaart.

Gerards daarover: „Functionarissen zeggen bijvoorbeeld: je krijgt van mij alle ruimte, maar als je het mij vraagt dan zijn jullie volstrekt overbodig. Als het aan mij lag: afmarcheren die hap, de poort uit. Zo heeft een officier wel eens tegen mij gezegd: Je bent een goede geestelijk verzorger als mijn bataljon rustig is.” Volgens Gerards wordt dit vooroordeel, geestelijke verzorging zou niet nodig zijn, ook nog beïnvloed door het „algemeen geestelijk klimaat”. De Grote Matheid, het Ik-Tijdperk en aanverwante omschrijvingen. „Wie bezint zich heden ten dage nog eer hij aan wat dan ook maar begint?”, zo schrijft Gerards in zijn stuk. En hij zegt: „De kritische zin is wat verstomd, het perspectief is vervaagd. Het is allemaal materialistisch gericht.” En: „Als ik onderwijsinstellingen een cijfer zou moeten geven met betrekking tot de ethisch-morele ontwikkeling die men de kinderen meegeeft, dan is dat meest een zware onvoldoende. En dan druk ik me nog vriendelijk uit.”

Drie

Een derde vooroordeel: er is in ieder geval geen behoefte aan specifiek humanistische geestelijke verzorging en -vorming. In de jaren zestig, voordat de raadslieden in kazernes werden toegelaten, is dit vooroordeel sterk, en naar het leek afdoende, bestreden. Want die humanisten mochten in de krijgsmacht verschijnen (op proef in 1964, definitief in 1967) en dus was er behoefte aan deze speciale geestelijke verzorging.

Maar toch leeft de misvatting voort. Argumenten zijn dan: de aalmoezenier, dominee of rabbijn doen precies hetzelfde als de raadsman en dat even menselijk, gemoedelijk, gelijkwaardig en breed van opvattingen. Of: de godsdienstige geestelijk verzorgers zijn eigenlijk net zo humanistisch als de raadslieden, alleen hebben zij nog een god en een geloof erbij, al vallen ze je daar niet altijd mee lastig.

Of: het humanisme is ontstaan ten gevolge van een foutje in de geschiedenis. Het humanisme is trouwens overbodig, want het wordt door de christelijke levensovertuiging overlapt en dus zal het op den duur wel verdwijnen. Zo baren vooroordelen vooroordelen. En zorgen...

Niet alle leken uiten deze misvattingen, ook sommige godsdienstige geestelijke verzorgers denken in deze richting. Dat die veronderstelde onderlinge vervangbaarheid eveneens zou betekenen, dat de raadsman de plaats van de godsdienstige verzorgers kan innemen, dringt daarbij schijnbaar niet tot die laatste door. Maar los daarvan: er bestaat blijkbaar voor de deelnemer, de gebruiker, weinig onderscheid tussen de verschillende vormen van geestelijke verzorging. Het lijkt dus noodzakelijk dat met name de humanistische tak van het geestelijk verzorgingsfront zich duidelijker profileert.

Vier

Een laatste vooroordeel, al zijn er natuurlijk veel meer: De krijgsmacht is een gewoon bedrijf, als alle andere waar ook geen geestelijke verzorging is.

Met andere woorden: Philips doet niets aan de geestelijke begeleiding van zijn mensen, dus hoeft de krijgsmacht dat ook niet te doen. Jammer alleen dat de krijgsmacht niet met andere bedrijven te vergelijken is. Ten eerste omdat zij middelen hanteert die menselijk leven kunnen vernietigen of verminken. En met het moderne oorlogstuig kan men zelfs hele volkeren uitroeien, hele gebieden voor eeuwen onbewoonbaar maken, de hele aardbol wegvagen.

Bij Hoogovens werken is niet altijd veilig. En de luchtverontreiniging van met name de chemische industrie bedreigt het milieu. Maar dat zijn „bijkomstigheden” van deze bedrijven; men richt zich niet op die effec-

ten. Terwijl de krijgsmacht die vernietiging en bedreiging als een tactiek gebruikt, als een product presenteert.

Die tactiek, dat product, dient om doelstellingen te verwezelijken. Doelstellingen, zo schrijft Gerards in zijn stuk, die „niet van gelijke, morele orde zijn als de fabricage van plastic drinkbekertjes en zeker niet vanuit ieders geweten op dezelfde wijze te rechtvaardigen. Want afgezien van de persoonlijke gewetensvraag of deze middelen überhaupt voor enig doel gebruikt mogen worden, is het de vraag of men de doelstellingen, door de staat geformuleerd, voor eigen verantwoording kan en mag nemen.”

Doel en middelen

Tot slot: die geweldsmiddelen en die doelstellingen eisen van iedere deelnemer aan de krijgsmacht een meer dan gewoon „bewustzijn der dingen” en een bijzonder hoog ontwikkeld verantwoordelijkheidsbesef. Gerards weer: „Nu heeft de krijgsmacht, naar men zegt om goed te kunnen functioneren, een organisatiestructuur nodig met persoonlijkheidsverdringende, autoritair/hiërarchische en zelfs bijna totalitaire kenmerken, die de zo broodnodige ruimte tot bewustzijns- en gewetensvorming van de krijgsmachtmensen onder een immense druk plaatsen.” Van de ene kant vereist het werk dus bepaalde eigenschappen, van de andere kant tracht dat werk deze eigenschappen juist te onderdrukken. Dat kom je maar bij weinig bedrijven tegen. **En het is juist deze spanning die geestelijke verzorging noodzakelijk maakt.**

Een viertal vooroordelen, uitgesproken door „klanten”, functionarissen, godsdienstige geestelijke verzorgers. Het is dus hoog tijd om de vraag te beantwoorden wat geestelijke verzorging in het algemeen en humanistische geestelijke verzorging in het bijzonder precies inhoudt. Dat zal gebeuren in het volgende artikel in deze reeks. Dan heeft de minister intussen de tijd om die aanvraag van de raadslieden uit een van zijn laden op te diepen.

Peter Boss

raadsman: tijdopnemer

Alkohol-problemen en hulp daarbij

Onder bovenstaande titel bracht onlangs de Federatie van Instellingen voor Alkohol en Drugs een folder uit, waarvan de tekst op deze pagina's in zijn geheel is opgenomen.

Vooraf wordt gesteld, dat de folder wil bereiken dat mensen zich niet zo onmachtig voelen bij alkoholproblemen. De tekst laat zien hoe alkoholproblemen kunnen groeien en wat er aan te doen is. Alkoholproblemen oplossen is een kwestie van samenspel tussen drie groepen: de man of vrouw zelf, zijn omgeving (vrienden, familie, kollega's) en hulp-van-buiten. Hoe beter dat samenspel, hoe sneller het helpt. Maar de belangrijkste helper is toch de man of de vrouw zelf.

Voor exemplaren van de folder of inlichtingen over de tekst kan men bellen of schrijven naar: F.Z.A., Postbus 171, Bilthoven. Tel. 030 - 780724.

Drinken

Drinkers van alkohol zijn er in soorten. De meeste mensen drinken af en toe iets bij gelegenheid. Sommige mensen drinken iedere dag een zekere hoeveelheid zonder er veel van te merken. Anderen zakken een paar keer per jaar flink door. Dat hoeft allemaal geen problemen te geven, zolang het gewone leven maar bevredigend kan doorgaan en alkohol niet meer is dan een randversiering.

Verslaving

Voor sommige mensen betekent drank meer, iets wat voor henzelf dan vaak moeilijk te erkennen is. De betekenis van drank in hun leven kan heel geleidelijk groeien. Het kan

ook bij het eerste glas van hun leven al duidelijk zijn. Drank neemt even, maar wel snel, een druk weg waaronder ze leven, bij wijze van tijdelijke verdoving – of tijdelijke opflikkering.

Hoe moeilijker ze het hebben in het leven – hoe groter de neiging om die verlichting met alkohol vaker en sneller te zoeken.

Drank werkt ook op het lichaam in. Al is de één gevoeliger dan de ander – op zijn minst houdt iemand van alkohol een duf hoofd over. Maar er zijn ook katers die hoofdpijn, misselijkheid, trillingen en slapeloosheid bezorgen. Dat verdwijnt na zekere tijd vanzelf. Maar die lastige kater kan ook snel verdwijnen, namelijk door nieuwe alkohol. Zo raken mensen afhankelijk van de alkohol. Hun lichaam en hun geest vragen beide om steeds meer. De meeste mensen merken zelf dat ze op die manier hun problemen niet echt oplossen. Ze zoeken dan met andere middelen naar werkelijke oplossingen. Dat vraagt minder alkohol en meer geduld, overleg, uithoudingsvermogen. Het zijn juist mensen met minder geduld en minder uithoudingsvermogen die alkohol als de snelste oplossing blijven proberen. Ze hebben in de alkohol tenslotte nog het enige middel om het leven te kunnen volhouden. Zo'n grote afhankelijkheid van alkohol heet wel verslaving.

Onbehagen

Mensen met alkoholproblemen hebben dus doorgaans te kampen met ongeduld en tegelijk met onbehagen over hun leven en onbehagen over hun kater. Zoals hieronder zal blijken spelen familie, vrienden, werk een grote rol bij dat alles.

Over het leven

Veel mensen zitten klem in het leven, tijdelijk of steeds. Sommigen hebben

last van alle spanningen in het leven om zich heen. Het lukt maar niet om er vrolijk bij te blijven en dan geeft alkohol een prikkel of ontspanning. Sommige mensen zijn onzeker van zichzelf. Ze voelen zich minderwaardig, maken moeilijk contact. Anderen gaan gebukt onder schuldgevoel over dingen die ze deden of nalieten. Ze voelen zich onmachtig om hun manier van leven te veranderen, bijvoorbeeld hun moeizame huwelijk, de moeilijkheden met hun kinderen, de onderwaardering op hun werk, de ondergang van hun zaak.

Al zulke angst en verdriet kan met drank verzacht worden. Een andere oplossing is zulke angst en verdriet opkroppen, wat ook veel mensen doen. Geen van beide manieren helpt echt. Maar aan de alkohol raken is nog niet eens de slechtste manier van die twee. Iemand laat er in ieder geval mee merken dat hem iets dwars zit. Zelfs kan zijn drinken een vorm van verzet zijn tegen misse toestanden. Het gaat er nu wel om of hij betere vormen van verzet en actie kan vinden. Daar zal hulp nuttig bij zijn.

Onbehagen kater

Naast onbehagen over het leven, heeft de drinker onbehagen over zijn kater.

Veel drinkers bestrijden de kater met drank. Niet zelden stimuleert de omgeving ongewild die bestrijding. Immers: iemand met een zware kater is vervelend voor de mensen die met hem omgaan. Knapt hij nu op door een paar nieuwe slokken, dan is de omgeving maar al te blij. Die ziet dat effect als bewijs dat het lichaam van de persoon in kwestie nu eenmaal om drank vraagt. Zo neemt de drinker steeds minder tijd om weer nuchter te worden.

Als de drinker echt brokken gaat maken door zijn drinken, handelt de omgeving precies andersom. Nu krijgt hij de raad om de drank voor altijd te laten staan. Of iedereen spant zich in om de brokken binnen de perken te houden.

Na het voorgaande is die raad nogal goedkoop. Ze heeft trouwens doorgaans het omgekeerde effect: de drinker gaat door, vanwege zijn behoefte aan drank en om te tonen dat hij die behoefte ook zonder brokken kan bevredigen.

De brokken binnen de perken proberen te houden is een goede zaak – tot de drinker op de bescherming van anderen gaat rekenen en des te afhankelijker wordt. Zijn eigen verantwoordelijkheidsgevoel wordt steeds minder aangesproken. Soms gaat het hele gezin het drinken van vader of moeder opvangen. Naar buiten toe verbergt men het, uit schaamte.

Meestal volgt daaruit dat men er ook zelf niet meer over kan praten. Of het gezin gaat flessen verbergen, giet in wanhoop drank weg. Vaak voelt

de drinker zich daardoor beknot, betutteld. Des te slimmer en ongemerkter gaat hij voor zijn drank zorgen.

Ander gedrag

Hoe dan wel te ontsnappen aan die afhankelijkheid van drank? Gewoon stoppen met drinken, wordt wel gezegd. Dat is het enige wat echt en meteen helpt.

Voor sommige mensen is dat ook zo. Wie dat kan en wie door de moeilijke tijd van lichamelijke ontwenning heen komt, is op slag van de drank af. Dat geeft vervolgens ruimte om problemen voortaan anders aan te pakken. Maar niet iedereen kan het zo.

Problemen aanpakken

Veel drinkers hebben er meer baat bij om te beginnen bij hun problemen achter het drankgebruik door zich daarover uit te spreken bij iemand die luistert. Als die helder worden, komen er vanzelf andere oplossingen in zicht dan de drank.

Aan leefproblemen kan gewerkt worden, net zo goed als aan een tuin of een huis. Met goede hulp (welke en waar komt straks) zijn gevoelens van minderwaardigheid weg te nemen. Meestal hebben mensen zich in de loop van hun leven zulke gevoelens laten aanpraten. Als dat zo is, zijn ze ook weg te werken. Contactmoeilijkheden zijn ook te vermindere-
ren óf door erover te praten óf door bepaalde oefeningen. Als huwelijksmoeilijkheden de aanleiding zijn tot drankgebruik, kan er aan de omgang met elkaar gewerkt worden. Ook weer praten of door oefeningen. Vaak ontstaan er contactmoeilijkheden (op het werk, in het gezin, in het huwelijk) doordat mensen elkaar hun echte gevoelens niet duidelijk kunnen maken, of door een bepaald gedrag. Ook dat valt te veranderen. Als voorbeeld: een huisvrouw drinkt

om spanningen in het gezin te ontvluchten. Misschien maakt zij die spanningen wel, door haar eigen gedrag. Dan zou dat moeten veranderen. Maar misschien kan ook ander gedrag van de andere gezinsleden haar meer op haar gemak stellen. Mensen hebben grote invloed op elkaar door hun manier van omgaan met elkaar.

Alkoholproblemen ontstaan mede door wrijvingen in die omgang of worden door een bepaalde omgang in stand gehouden.

Waarheen

Waar nu heen voor hulp bij alkoholproblemen als het op eigen kracht niet lukt? Goede adressen dicht bij huis zijn de huisarts, het maatschappelijk werk in de buurt. Misschien brengt hun inzicht en advies meteen al baat. Achter hen staan tal van meer gespecialiseerde hulpverleners op het gebied van omgaan met elkaar, huwelijks- en gezinsproblemen, die via hen kunnen worden ingeschakeld. Speciaal voor al zulke problemen bij drankmoeilijkheden zijn er in Nederland 42 vestigingen van konsultatiebureaus voor Alkohol en Drugs. Ook rechtstreeks zijn die te benaderen. Men kan er terecht voor alles wat nodig is: hulp op sociaal gebied, contact met de werkgever, justitiële hulp, medisch advies, hulp bij omgangsmoeilijkheden, veranderen van gezinsverhoudingen, van drinkgedrag enzovoorts. De adressen van die bureaus volgen hierna.

Veranderen

De hulp op die bureaus bestaat doorgaans uit gesprekken om de problemen zo te verhelderen dat mensen hun leven weer in eigen hand kunnen nemen. Eerst wordt besproken wat er mis gegaan is en waarom. Daarna komt het ontdekken van ander gedrag, andere manieren

van omgaan met jezelf, in het gezin of waar ook. Soms worden die gesprekken met de betrokkene alleen gevoerd, soms met zijn vrouw of haar man erbij, soms ook met een heel gezin. Ook bestaan er groepen van mensen met alkoholproblemen, die elkaar helpen met het zoeken van goede oplossingen.

De alkoholbureaus en de mensen die er werken laten iemand vooral tot zichzelf komen. Ze helpen hem als hulpvaardige buitenstaander te ontdekken waarom hij moeilijkheden had die hij zelf niet zag, helpen hem kiezen uit de talloze mogelijkheden om anders te leven, helpen hem om zich door schuld- en onmachtsgelens heen te werken.

Hoeveel bezoeken nodig zijn is moeilijk in het algemeen te zeggen. Soms zijn drie of vier bezoeken voldoende, soms zijn er tientallen nodig. Dat hangt van iemands omstandigheden af. Wie zijn drinkgedrag verandert en anders in het leven gaat staan heeft nog de meeste moeite met de mensen in zijn omgeving, zijn gezin, in de buurt, op zijn werk. Aan die mensen moet hij laten zien dat hij anders is geworden. Voor de omstanders is dat soms erg verrassend. Ze spreken iemand nog lang op de manier van vroeger aan of proberen of hij nu echt veranderd is. Terugvallen in het oude patroon komt dan nog wel eens voor. Om dat niet steeds te laten gebeuren kan het nodig zijn nog regelmatig de steun van het konsultatiebureau voor alkohol te hebben.

Behalve gesprekken kunnen de konsultatiebureaus iemand ook helpen met bepaalde medicijnen die maken dat hij misselijk wordt als hij toch drinkt. Het zijn hulpmiddelen, die iemands houding slechts kunstmatig veranderen. Ze worden bij uitzondering toegepast, alleen als er anders niet gewerkt kan worden. Tenslotte zijn er in ons land een aantal klinieken, waar mensen met alkoholproblemen worden opgenomen, dit ingeval een tijd lang ononderbroken hulp beter is.

Dus toch

Iemand met alkoholproblemen zit niet dus voor altijd aan de alkohol vast. Die afhankelijkheid is in stukjes uiteen te leggen en op al die stukjes valt wel iets te veranderen. Bij elkaar

*de rol van de vrouw
is door een man
geschreven*

kan dat een ander leven betekenen. Dingen bewust anders doen dan iemand ze – soms al jaren – „vanzelf” deed is niet gemakkelijk. Maar het kan wel, met hulp des te beter. Alkoholproblemen zijn niet onwrikbaar, ook niet als de mensen van „verslaving” spreken.

Adressen

De konsultatiebureaus voor alcohol en drugs in Nederland zijn in ieder geval bereikbaar op de werkdagen tussen 9 en 5 uur. Vanuit vele bureaus worden ook in omringende plaatsen spreekuren gehouden. In vele plaatsen is ook een groep Anonieme Alkoholisten (AA) werkzaam. Dit zijn (ex)alkoholisten die door geregeld contact met elkaar te houden, elkaar steunen in hun doel alcoholvrij te blijven. Het centrale adres hiervan is: AA, postbus 1594, Amsterdam.

Andere hulpverleners zoals huisartsen, maatschappelijk werkers, wijkverpleegsters, buurthuiswerkers, geestelijken en raadslieden, welzijnswinkels/centra en telefonische hulpdiensten, kunnen ook terecht bij ondergenoemde bureaus voor advies en informatie inzake hulp aan mensen met alcoholproblemen die zij ontmoeten.

Alle hulp bij de konsultatiebureaus is gratis.

Dit zijn de adressen

Deze gegevens kunnen veranderd zijn.

Raadpleeg telefoongids of F.Z.A.-buro 030-780724.

Plaats	Adres	Tel.nummers
Alkmaar	Van Everdingenstraat 4	072 - 116037
Almelo	Adastraat 24-26	05490- 13833
Amsterdam	Keizersgracht 674 (Pb.3907)	020 - 227151
Apeldoorn	Stationsstraat 137	055 - 215121
Arnhem	Sw. de Landasstraat 2	085 - 453146
Assen	Torellaan 9 (Pb.513)	05920- 12434
Breda	Baronielaan 63-a	076 - 224988
Delft	Noordeinde 13	015 - 121240
Deventer	Brinkpoortstraat 36 (Pb.154)	05700- 16468
Dordrecht	Oranjepark 15	078 - 380225
Eindhoven	Prins Hendrikstraat 35	040 - 446202
Emmen	Boslaan 135 (Pb.1036)	05910- 14660
Enschede	Javastraat 125	053 - 319761
's-Gravenhage	Zeestraat 62 (Pb.122)	070 - 647925
Groenlo	Nieuwestraat 5	05440- 1660
Groningen	Kraneweg 52 (Pb.1024)	050 - 182355
Haarlem	Spaarne 62 (Pb.588)	023 - 319294
Harderwijk	Van Maerlantlaan 1	03410- 21063
Heerlen	Vlotstraat 24	045 - 718363
Helmond	Kasteeltraverse 104 (Pb.146)	04920- 41485
Hengelo	Enschedesstraat 144	05400- 15809
's-Hertogenbosch	Jan Schöfferlaan 9	073 - 133416
Hilversum	Koninginneweg 88-a	034 - 47627
Hoogeveen	Hoofdstraat 26A	05280- 64602
Leeuwarden	Sixmastraat 2 (Pb.221)	05100- 23981
Leiden	Lange Mare 45	071 - 130547
Maastricht	St. Pieterskade 2	043 - 13215
Middelburg	Brakstraat 30 (Pb.85)	01180- 25458
Nijmegen	Mr. Franckenstraat 31	080 - 224331
Roermond	Kapellerlaan 126	04750- 14610
Roosendaal	Brugstraat 66	01650- 34273
Rotterdam	Burg. Meineszlaan 47-49 (Pb.26008)	010 - 761688
Sittard	Engelenkampstraat 76	04490- 21320
Terneuzen	Beethovenhof 14	01150- 18008
Tilburg	Korvelseweg 142	013 - 422070
Utrecht	Wittevoersingel 100-a	030 - 716421
Venlo	Goltziusstraat 5	077 - 15785
Vlissingen	Eedestraat 2	01184- 14717
Weert	Maasstraat 23	04950- 35050
Zaanstad	Ooievaarstraat 66	075 - 350051
Zutphen	Marshopoortstraat 15	05750- 11891
Zwolle	Sassenstraat 33	05200- 11549

boeken bladen brochures

Oorlogsgedichten

Met als titel „Woorden tegen vernietiging” verscheen, al weer enige tijd geleden, een omvangrijke bundel poëzie over de Tweede Wereldoorlog in Europa. De samenstellers hebben getracht een keuze te doen die recht doet aan de verschillende aspecten van de oorlog: de militaire strijd; de bezetting en de onderdrukking; de

vernietiging van miljoenen in gevangenis, getto's en concentratiekampen; het individuele en het georganiseerde verzet. Door een internationaal karakter aan deze bloemlezing te geven is voorkomen, dat deze poëzie in een te nationaal of mischien patriottisch kader geplaatst kon worden.

Een uniek getuigenisdokument van bekende, minder bekende, onbekende en anonieme dichters en dichters.

„Woorden tegen vernietiging” verscheen bij uitg. Van Gennep te Amsterdam. Prijs f 22,50.

Nogmaals Wim de Vries

Bij de redactie zijn nogal wat vragen binnengekomen n.a.v. het gesprek, dat EGO had met de dichter Wim de Vries uit Dordrecht (zie het aug./sept.nummer). Vragen vooral over de wijze waarop men in het bezit kan komen van zijn gedichtenbundel „Zwaar bewolkt, enkele opklaringen”, die eind oktober j.l. is verschenen bij de Rotterdamse Kunststichting, Westersingel 20, 3014 GP Rotterdam, tel. 010 - 363111. De prijs bedraagt f 10,-. Nog handiger is om f 11,90 (inkl. verzendkosten) te storten op giro nr. 700500 van de R'damse Kunststichting.

We drukten bij het interview enkele gedichten af over de problematiek van oorlog en vrede, daarom hieronder een ander gedicht:

Inpakster

Twintig koekjes in een doosje,
Duizend doosjes op een dag.

Met 's morgens arbeidsvitaminen
waarbij je ook nog zingen mag.
Roken doe je op het schijfthuis,
stiekum maar dat is wel leuk.
Na vijf dagen vrijdagsavonds
ook nog gratis een zak breuk.

Staat van Geweld

„Het blijkt nog steeds zeer moeilijk om over onze eigen samenlevingen in termen van onpersoonlijke samenhangen te denken, zeker als het internationale konflikten betreft of spanningen binnen samenlevingen, die de dreiging van geweldgebruik met zich meebrengen. Hoe minder problemen en bedreigingen beheerst kunnen worden, hoe groter de onzekerheid en angst, hoe sterker de neiging om iets of iemand daarvan de schuld te geven”.

Dit is het centrale thema van de bundel essays van G. van Benthem van den Bergh, getiteld „De staat van geweld”.

Een tweede thema van deze bundel is de veranderde rol van geweld in samenhang met de ontwikkeling van staten en wat dat betekent voor de staatstheorie.

„De staat van geweld en andere essays” werd uitgegeven door Meulenhoff, Amsterdam. Prijs f 29,50.

Gewetensbezwaarden

Het aantal dienstplichtigen dat vóór, tijdens en na zijn dienstdienst een beroep doet op de wet gewetensbezwaarden militaire dienst is de laatste jaren behoorlijk toegenomen. Het regelen van redelijke vervangende dienst voor de erkende gewetensbezwaarden wordt er, mede daardoor, niet eenvoudiger op.

De VD (Vereniging van Dienstweigeraars) heeft het overleg met het Ministerie van Sociale Zaken over het tewerkstellingsbeleid, sinds september 1979 afgebroken. Een ambtelijke werkgroep „Rechtspositie Tewerkge-

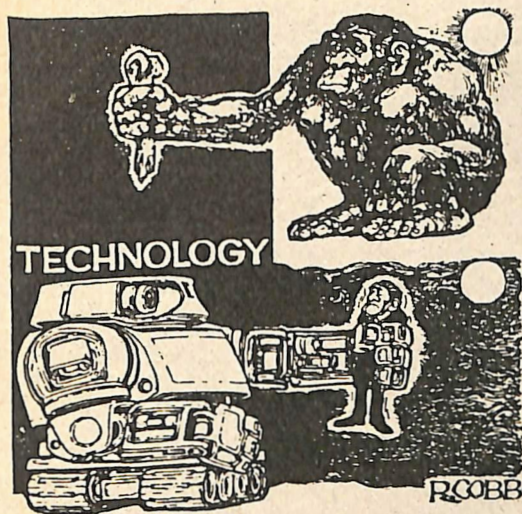

stelden" heeft onlangs, na drie jaar studie, een eerste interimnota uitgebracht. Als reactie op dit rapport zet VD in de brochure „Erkend!! Lastig zeg" nogmaals haar standpunten uiteen t.a.v. een vervangende dienst afgestemd op de motieven en capaciteiten van de erkende gewetensbezwaarden. „Erkend!! Lastig zeg" werd uitgegeven door VD, Minahasstraat 1, 1094 RS Amsterdam. Prijs f 3,50.

Wapenonderzoek

Met als titel „Hersenen des doods; wapenonderzoek in Nederland" heeft de actiegroep Pang een brochure geschreven over wetenschap en bewapening.

De bedoeling van deze uitgave is om

eens op een rijtje te zetten wat er zoal gaande is in de wetenschap die voor militaire doeleinden wordt gebruikt. Tot nog toe is daar nog vrij weinig over gepubliceerd. Volgens de schrijvers van dit boek zou dit wel eens te maken kunnen hebben met het feit, dat wetenschappelijk onderzoek gericht op militaire toepassingen, vrijwel altijd onder de categorie „geheim" valt.

Aandacht wordt besteed aan de wetenschap als onderdeel van het militarisme; het wapenonderzoek in Nederland; en het knooppunt van alles (wat Nederland betreft) het overheidsinstituut RUD-TNO (= de Rijksverdedigingsorganisatie - TNO te Den Haag).

De brochure is te bestellen door f 6,90 over te maken op giro 4484276 t.n.v. penningm. actiegroep Pang te Nijmegen o.v.v. de titel.

Wim Heij

EGO: als een lopend vuurtje

Kryptogram

De prijzen voor de goede oplossing van de vergelijkingen in het oktobernummer gaan naar: Erich Karstan, Ferd. Huyckstraat 11, Gouda (f 25 boekenbon); M. van Opbroek, De Hoorns 8, Pesse (f 15,- platenbon) en J. C. van Wijk, Van Elsstraat 10, Grave (f 10,- platenbon).

De prijswinnaars van het onderstaande kryptogram worden bekend gemaakt in het februari-nummer van 1981. De oplossingen dienen binnen te zijn uiterlijk 7 januari a.s. bij EGO-redactie, Coornherthuis, Hoofdstraat 84, 3972 LB Driebergen. Graag voorkeur vermelden voor boeken- of platenbon. Prettige kerst- en puzzeldagen!

Horizontaal

8 Bent u Iers, koning? 9 Als oom zich hiermee wast, wordt hij witter, 10 Deze Europeaan is zeer snel met de degen, 11 Heeft Inge hem ver in de pap? 12 Ik meen een berenmerk te bespeuren, 14 Ben, hou je snavel, je weet dat het laag water is, 15 Pa zit zeker in de rats, dat hij zo luidruchtig is, 17 Loop niet zo hard naar die Belgische plaats, je kunt je geld beter bewaren, 19 Heeft-ie z'n deel of drinkt-ie niet? 21 Deze oneven lol is helemaal geen lol, 23 Ach, wat een sterk krat, 25 Sjors was vaak tegen de draad in, daarom had hij ook zo'n

club, 27 Deze boot geef 'k een mast, 29 Ze staan in de rij in de tuin van dit bedrijf, 32 Deel ze maar snel uit in Aken, 33 Neem er geen mee, dat is niet eerlijk, 34 Ieder heeft wel eens een lek, 35 Dit zwijn heeft echt geen veer.

Vertikaal

1 Vier helpt geen zier voor dit geweer, 2 Wordt Serge nat van deze rang? 3 Rob is een en al oor voor dit gereedschap, 4 Je vangt bot bij eb in deze teil, 5 Maak 'm recht, deze rok, 6 Pers, moeder, er is bij u gezaaid, 7 Zeg, waarom schenkt u ze de overwinning? 13 Het schaap blaait alleen bij laag water, 16 Deze winterkost is geen bont, 17 Het paard zat op de pot en bleef zo op het rechte pad, 18 Ei ei, heeft deze voetballer de pé in? Dan drost-ie maar, 20 Naai hem dit niet aan, hoor, hij roept beslist geen ha, 22 Heeft Ken de taartjes in de oven gelegd? 24 Alles draait om kleingeld, van de hoge C tot de tenen, 26 Schildert Lin zichzelf twee keer? 27 Die slee lijkt wel een zonnegod, 28 Men staat in de rij om te dichten, 30 Loop snel naar de oude stad, maar gebruik niet te veel dagdelen, 31 Ed en Ned zitten in het slot, 32 Omdat de kraai overal lak aan heeft, is hij lui.

